**Az adott oldal a digitalizált kötetünkből hiányzik!
Amint lehetőségünk lesz rá, pótolni fogjuk!
Megértésüket köszönjük!**

Amennyiben Ön rendelkezik az eredeti kötet itt hiányzó oldalával, kérjük, hogy vegye fel velünk a kapcsolatot!

ambrusa@lib.pte.hu

A KIRÁLYI CSALÁD ÖRÖMÜNNEPE.

1881. május 10.

Ragyogó örömünnepet ül a királyi család s vele együtt ünnepel a magyar nemzet.

A legszebb remények kék ege borúl az ifjú, királyi mátkapár fölé, a boldogság verőfényes napja süt le reájuk s az örömök virágzáport hintenek útjok elé és lépteik nyomába. De a csillogó, zajos ünnepek mámora elröppen, a mint a tova illanó felhő árnyéka átsuhan a víz tükre fölött.

Az emlékezet e napokat még a késő jövendőben is örvendezve fogja felkeresni, de azokat, a kik őt ide követik, nem jutalmazhatja majdan mással, mint a múltba merült érzelmek édes igézetével; «az egykori fényt, az egykori zajt» nem támaszthatja föl. A mit ölébe fogadott a múlt, meg is tartja azt; sok út vezet az ő birodalmába, kifelé egy sem.

De azért a múlt nem temető, nem csupán holt emlékek, drága hamvak, becses ereklyék kegyeletes befogadója. A por az porrá lesz; az érzések hevülete is elszáll, mint a virág illata; a fájdalom, a kétségbeesés feljajdulása s az öröm kitörő újjongása elnémúl egyaránt. *Csak egy van a mi megmarad: a tett, — s a jótett örök időkön érezteti áldástosztó hatását.* Minél mélyebbre ereszti a múltba gyökerét a jótett, sudár törzse annál magasabbra emelkedik s lomb-

sátorának árnyékában pihen s gyümölcsét élvezi a jelen nemzedék és a jövendő nemzedékek.

Ragyogó öröm ünnepet ül a királyi család s vele együtt ünnepel a magyar nemzet.

Ma ünnep — holnap emlék; de nem holt emlék.

Ünnepeljünk necsak fölhevült érzéssel és örömriadással, mert annak mámora elszáll; hanem ünnepeljünk tettel, mivelhogy a tett él és gyümölcsöz.

A felséges királyi apa maga adott rá példát, hogy miképen ünnepeljük meg e napot az ő szive, a mi szivünk szerint. E hó 5-én kelt legmagasabb parancsában *a hernalsi és soproni katonatiszti leánynevelő-intézetekben tíz ingyen helyet alapított, melyek örök időkre a «Rudolf- és Stefánia alapítványi helyek» nevét fogják viselni.* Íme az ünnepek élő emlékjele a tett, melynek gyümölcseit a késő utódok is hálás szivvel, kegyeletes megemlékezéssel fogják élvezni, áldani.

Mit tett a nemzet s mit kell tennie? — Ha az ünnepek örömeiben egyet érez királyával, nem volna-e szégyen meg nem értenie, nem követnie a felséges példát a tettek mezején!

Nemzeti nőnevelésünk ügye elég árva s elhagyatott; az elmúlt idők sok mulasztást hagytak örökbe, tömérdek kötelességet róttak reánk e téren is. A közjótékonyság nagy területeket talál itt parlagon; pedig az a mag, a mely ebbe a talajba hull, gazdag termést igér.

Értsük meg a király példáját!

Az állam, az egyház, a társadalom s egyes jótevő emberek ős idők óta sokat tettek a férfi nemzedék iskoláztatásának megkönnyítésére. A jótékony alapítványok értékét milliók szerint számíthatjuk.

A leánygyermekek neveltetéséről is kezdünk már gondoskodni; neveltetésük megkönnyítéséért még igen keveset tettünk. Az egyház nagyjai dicséretes buzgalommal fára-

doznak; örömmel látjuk alapítványaiknak napról-napra növekvő számát és nagyságát. De maga a társadalom nem mozdúl. A közönbösség lidérczenyomása dermeszti meg tevékenységét? Nem hisszük: a jótékonyság forrása nem apadt ki; buzog az most is, nálunk is, csakhogy éltető, termékenyítő vizét nem vezetjük erre a kopár mezőre. Bizony elmaradtunk, bizony el vagyunk hagyatva! A legfőbb hadúr védelme, vagy az egyház gondozása alatt álló leánynevelő-intézeteinken kívül nincsenek még oly magánnevelőintézeteink, melyek az állandóság, a maradandóság kezességével bírnának; pedig a társadalom érdekei megkívánnák, hogy ilyen nevelő-intézeteink is legyenek. Alap nélkül nem lehetnek. A müvelt külföld példája jut eszünkbe, nagyot sóhajtunk — de azért remélünk.

Az állam s egyes törvényhatóságaink már megtették az első lépést. Az ő gondoskodásuk folytán vannak legalább olyan felső leányiskoláink, melyek korunk követeléseinek megfelelnek. Tegyük lehetővé a szegényebb sorsú szülék leánygyermekeinek is a magasabb kiképeztetést; segítsünk rajtuk. Ösztöndíjak nélkül aligha tehetjük ezt s az ösztöndíjaknak alapra van szükségük. Megemlékezünk azon jószívü emberbarátokról, a kik százezreket hagytak már e czélra — és remélünk.

Az állam többet is tett. Bőséges jótékonysággal gondoskodik a tanítónőképzőkbe lépő növendékek neveltetéséről; de nem tudunk rá példát, hogy jótevő magányosok, testületek vagy hatóságok csak egy-egy növendék ingyenes kiképeztetésére is alapítványt tettek volna. Pedig emez intézeteket csekély kivétellel oly szülők gyermekei látogatják, a kik anyagi segély nélkül el nem lehetnek. A kormány legujabban a budapesti, VI. kerületi állami polgári tanítónőképző-intézet gyakorló iskoláját benlakásra berende-

zett nevelőintézetté alakította át s lehet, hogy más tanítónőképzőknél is hasonlót fog cselekedni. Nagyfontosságú kezdemény; ne szorítsuk össze, terjesszük ki minél tágasabb körökre jótékony hatását. Ne engedjük, hogy csak a módosabb szülék küldhessék eme nevelőintézetbe gyermekeiket; nyissuk meg azt azok előtt is, a kiknek az élet tisztes állást juttatott, de szolgálataikért szegénységgel fizetett. A hol az egyes ember ereje nem győzi, segítsen a szövetkezés. Az állami s egyéb köztisztviselőknek országos egyesületük van, gazdatisztjeink is országosan szövetkeztek, honvédségünk tisztikara számra nagy és tekintélyes, — mindezek leánygyermekei neveltetésre várnak, neveltetésük nehéz, könnyítésre szorúl. Segítsen a testület az egyeseken, — és segíthet. Alapítványaik soha ki nem apadó forrásaivá válnak a segítségnek. Tegyék meg az első lépést ők, a kiket a szükség legjobban éget s nem maradnak mögöttük dúsgazdag főuraink, a vagyonos polgárok, kincses pénzintézeteink s jótékony czélra szánt összegekkel rendelkező törvényhatóságaink. Nem álomképeket űzünk; nem a szavakkal játszunk: tények, noha gyérszámú tények bíztatnak, buzdítanak, hogy reméljünk.

Kövessük a király példáját!

Vajha gyönge szavunk a «mélységből» elhatna oda föl azon «magas» körökig, a melyekben a földi jólét fölhalmozott fölöslege vár jótékony gyümölcsöztetésre. Vajha megértenének bennünket azok a testületek, melyeket a szövetkezés tesz egyeseknél erősebbekké. Vajha visszhang nélkül ne maradna szózatunk s a visszhang ne lenne elröppenő szó, hanem tett: örökön élő, gyümölcsöző, áldástosztó tett!

Értsük meg, kövessük a király példáját.

S.

HOGYAN NEVELJÜK KISDEDEINKET.

(Levelek egy anyához.)

MÁSODIK LEVEL.

Kedves leányom! Válaszoddal, melyben első levelemre felelsz, kétszeresen megörvendeztettél. Örömöt, lelki gyönyörűséget okoztál nekem azzal, hogy közölted velem naplódnak azon részleteit, melyek kisdedeidnek életfolyamát, fejlődési mozzanatait tüntetik fel. Művelt, anyai nemes lélekre mutat azon tény, hogy feljegyezted gyermekeidről, hogy mikor mosolyogtak először, mikor kezdtek galagyolni, mikor mutatkozott első foguk stb. Bár minden egyes művelt anya vezetne a tiedhez hasonló naplót gyermekeiről! Azonban nem kevésbé örültem annak is, hogy észrevetted első levelemnek azon hiányát, mely abban áll, miszerint abban kimondván, hogy a szellemi fejlődés az érzékszervek és beszélő szervek képzésével kezdődik, ámbár e kettős teendőre nézve igértem utasításokat, mégis csak az érzékszervek képzéséről szóltam tüzetesebben. Nem tagadom, e hiánya első levelemnek czélzatos vala; próbáját akartam látni annak, mennyi hasznát veszed s miként fogadod leveleim tartalmát. Boldognak érzem magamat azon tudatban, hogy gyermekeid nevelése körül oly körültekintő gonddal figyelsz mindenre, hogy még a rájok vonatkozó tanácsokat is éles szemmel kíséred. Haladj ezen az úton kedves leányom s boldog leszesz gyermekeidben is. Végy minden aprólékosságot figyelembe s gyermekeidnek nem lesz okuk egykoron oly keserű elmélkedésre, mint a minő nagy Eötvösünk világhírű regényének a Karthausinak egyik lapján imígy hangzik:

«Az épen legbúsítóbb része végzetünknek, hogy éltünk azon szakaszában, mely egész jövendőnkre kihat, majdnem közönségesen a véletlennek, vagy mi még roszabb, érzéketlen behatásoknak engedtetünk által s hogy mielőtt magunkat valamire elhatározhatnók, egész jövőnk nevelésünk által már elhatároztatott. — Mert ne bízzék senki a gyermek könyelműségébe, s hogy mert felejteni tud, fájdalmai s örömei nyom nélkül menendenek át lelkén. Habár Lethe választja is el a férfit élete első korától s ha az egyes emlék idővel eltűnik, s az egyes érzemény elveszti édes- vagy keserűségét; ő maga nem változott, s csak az lép ki a túlparton, ki az innensőn beszállt, arany, ha salakját, salak, ha aranyát vevé el nevelése. — Nem csak Newton lehullott almája az, mi e földön nagy következéseket szült, s lehetnek kisebb okok épen oly nagy következmények kútfejei, s vannak emberek, kiket egy szó, melylyel szüléjök vagy nevelőjök gyermek érzeményöket egykor sérté, embergyűlölőkké tőn. — S mégis mi könnyelműséget tapasztalunk a nevelés körül, főkép ha a gyermek szerencsétlenségére azon irígylettek egyike, kikre egy úgynevezett szép jövendő vár. Ez élet legszebb viszonya, az, mely anya és gyermek között létez, neki ismeretlen. Idegen dajka emlőin nevelve, idegen ajkakról lesve első szavait, idegen karok által vezettetve, míg járni kezd, egy cseléd-szoba az, hol érzékeit fejledezni érzi. S mikor a gyermek nagyobbra nő, dadogása beszéddé válik, s a szív érezve hivattatását, szeretni akar, s szeretni kezd: az kihez első indulatában ragaszkodik, nem anyja; ő távol van; tánczol, csodáltatik — a szegény gyermek a cselédkörből szemel ki egyet magának, kit legszeretőbbnek gondol s ehez ragaszkodik. — Oh nézd csak, mint öleli kisded karjaival, mint mosolyg, ha közelg kedveltje, mint örül, ha csak lépteit hallja, mintha anyjának hinné szegény, ki még nem tudja, hogy ezt csak hónapszámra fogadták szülői, hogy gyermeköket szeresse. Néha fényesebb termekbe vezetik őt, a társaság számos, a délután hosszú s mulatság kell. A szoba teli idegenekkel, csak a pamlagon ül egy szép asszony, ki néha napjában hozzá jő s kiről annyit s annyiszor azt mondták mind, hogy anyja, míg végre nehezen megtanúlta, hogy az, s hogy hozzá nem szabad nyúlnia; mert mikor

minap szíve örömében meg akarta ölelni, visszataszította, nehogy szépen göndörített fürtjeit elrontsa. — S mikor belépett, kérdi egyike a társaságnak : hol van anyád? s ő a szép asszonyra mutat s félve a még idegenebbektől vagy látva a csemegét, mely messzűnen int, oda fut, s ott marad, míg az egész társaság az anyai szeretetnek örül, s a nemes házi úr egy nagyot ásít s a gyermeket az asszony helyben hagyásával, ki lármás kérdéseit már is megunta, szobájába visszaküldi, hol ismét felejtve a látottakat, játéknak indulhat, hacsak szerencsétlenségére nem mutatta valami által, hogy ápolóját anyjánál jobban szereti; s a nagy dáma, kinek a szeretetből nincs egyebe, mint a féltékenység, ez egy barátnéját — mert hisz az alávaló egészen magához édesgeti a gyermeket — csúfosan el nem kergeti, először éreztetve a tapasztalatlan szívvel azon fájdalmat, melyet ily elválás okoz.

És ez a gyermek élete első éveiben, e mulatság s tánczmesterből összenőtt lét, melyből midőn kilép, talán három nyelvet fog érteni, csak a szív nyelvét nem s talán mesterileg köszönteni s tánczolni tudni, csak nem hív ragaszkodással valakit megölelni, mert mindenét kifejté első nevelése, kopáron csak — a szív maradt. —»

Mily szerencsétlennek érezheti magát az oly egyén, kit első neveltetésének élményei hasonló keserű kifakadásokra késztenek, mily boldogtalan lehet az, ki nem szokhatta meg a legelső korszakban a boldogság igazi forrásának — a szeretetnek, az anyai szeretetnek boldogító hatását szívében visszhangra ébreszteni!

Boldogokká akarod tenni gyermekeidet? — ne csak értelmüket fejleszd, hanem kedélyüket, szívüket is nemesítsd. A szív nemesítésére csak nemes szív képes. — Mivel szíved telve van, attól telik meg szád; — a beszéd, a szó, a dal tükrözi vissza szíved tartalmát — ne légy fukar a nemes tartalomnak közlésével édes anya! *Gyermeked szüntelenül hallja a te nemes anyai érzelmektől áthatott hangulatod kifejezéseit, az édes anyai dalt, az édes anyanyelvet!*

Ez az első szabály, melyet gyermekeid beszélő szerveinek képzésénél szemelőtt kell tartanod.

A midőn még a gyermek pólyában van, — a midőn még látszólag semmiféle benyomások nem hatnak sem értelmére, sem érzelmére, sem ösztöneire — már meg kell kezdened a gyermekkel való beszélgetést, a dalolgatást. Az édes anya hangja, az abból kitükröző érzelem nem maradhat hatás nélkül a gyermek lelkét érintvén. — Még mielőtt a beszéd szervei fejlődnének, teljék meg gyermeked lelke azon édes hangok benyomásaival, melyek édes nemzeti nyelvünket alkotják. A nemzeti népdalok andalító hanghullámainak mámorától szenderegjen édes álomba gyermeked. — A nyelv, mely reá először — sokáig — éveken át egyedül hasson, az anyanyelv legyen — az érzelem, mely a gyermekben kívülről beható kedélyvilág visszhangja gyanánt fakad, a nemzeti népdalok hullámaival ébredjen a kisded lelkében életének első éveiben. Nyelvében, dalában él a nemzet! Magyar nő — te vetheted meg gyermekedben a nemzeti érzület legbiztosabb alapjait — ha benned él az, s ha gyermekednek az édes anyai tej nyújtása mellett csengő dalokkal, bájos csevegéssel fel tudod azt kelteni. — Valóban igazuk volt azon régi bölcseknek, kik a tartományokat és városokat nőkről nevezték el s azok csudás védését nőktől várták s a magyar nemzet is érezhette, midőn hazájának védőjeül „*Boldogasszonyt*“ választá, miként az anyák, kik a gyermekeket az első korszakban nevelik — a tartományoknak és városoknak valódi alapítói és védői lehetnek.

Minél többet beszélünk csevegünk a kisdeddel, ki még csak hajlamot sem mutathat a dadogásra, annál korábban megtaníthatjuk a tiszta beszédre. A gyermekek, kikkel nem foglalkoznak, — kikkel nem beszélgetnek sokszor, sokat, kikben tehát nem támadhatnak hang és szóképzetek — nehezen és hibásan tanúlnak beszélni. Minél tisztábban beszélgetünk dadogó kisdedeinkkel — annál tisztábban és hibátlanabbúl fognak azok a beszédhez később, hacsak nyelvízmaik vagy szájüregük alkotása nem hibás a természettől, születésüktől fogva.

«A gyermek beszédbeli képességének képzése eleitől fogva komoly gondot kiván, de különösen azon pillanattól fogva, a melyben ösztöne a beszéd utánzására készti őt.» — Mesterségesen nem

lehet a gyermeki lelket még legelső korszakában sem fejleszteni, de nem is szabad! — Az anyának türelemmel be kell várnia azon időszakot, a melyben a gyermek maga kezdi a sokszor, a naponta hallott — s az anyai érzelemnek egész melegségével kiejtett «papa», «baba» szókat utánozgatni; és ettől a pillanattól kezdve egyes könyebben kiejthető szókat kell az anyának gyermeke előtt ismételve gyakran hangoztatnia — s türelemmel lesnie, hogy melyek azon hangok, a melyeket a gyermek hibátlanúl utánozni tud s melyek azok, a melyeket utánozni képtelen.

Ha az édes anya megfigyelte, hogy minő hangokból álló szókat tud kisdede tisztán kiejteni, úgy e hangokból alkotott szókat mondogasson előtte szüntelen és tapasztalni fogja, hogy gyermekének beszédszervei napról-napra ügyesebbek lesznek — ha azonban az anya erre nem ügyel — s a gyermek által helytelenül vagy épen ki sem ejthető hangokból álló szók kimondását erőlteti — úgy készen lehet arra, hogy gyermeke hibásan és nehezen fog beszélni tanúlni. — A mely hangok kiejtését a kis gyermek hibátlanúl végezi, azon hangoknak megfelelő nyelvízom-mozdulatokra képes ő már, és e hangok mondogatása erősíti és ügyesíti a beszélőszerveket és a gyakorlat által lassanként annyira fejlődik a szervek ügyessége, hogy lassanként a kezdetben semmi módon létre nem hozható hangok utánzására is képes lesz. — Az oly szók utánzására való késztése a gyermeknek, a melyekben általa ki nem ejthető hangok vannak, a természetellenes működésre való késztéssel ugyanazos s ez mindenkor megboszúlja magát. Csak arra kényszeríthető a gyermek, a mit elvégezni képes; lehetetlenségeket józan anya, józan nevelő, nem kívánhat a gyermektől; mert tudja, hogy ha ezt kívánja, csak rontja a gyermek lelkét, testét. A nehéz kiejtésű szók utánoztatása forrásává lesz a hibás beszédnek — s a hibás beszéd megszokása az első ferdesége a léleknek. — A beszélés a lélek egyik első gyakorlása, egyik első műve. Ha immár a gyermek a beszédnél rászokik, mivel rákényszeríttetik, hogy csak félig végezze azt, mit egészen kellene végeznie: úgy ebből oly baj származhatik, melyet a gyermek majd felnőtt korában sirathat meg igazán.

Legyen ezért az anya gyermekének beszélni tanítása körül óvatos, engedjen időt a beszédszervek kifejlődésének — a könnyen kiejthető szók ismételgetése és gyakorolgatása által s ne követelje a lélektől azok nehézségek legyőzését, minőket a test fejletlensége es erőtlensége miatt úgy is hiában várna a kisdedtől. Csak akkor várhatja az anya, hogy gyermeke nem szokik azon félszegséghez, mely az emberi társadalom egyik legnagyobb baja s a mely abban áll hogy az emberek nagy része csak félig szeret, félig tud és félig akar mindent tenni — ha zsenge korában nem szoktatja, nem kényszeríti őt a félsikerrel való megelégedéshez. — A hibátlan beszédhez való szoktatás teszi kezdetét nem csak a nyelvbeli oktatásnak, hanem az erkölcsi nevelésnek is.

A midőn a gyermek beszélni kezd — már a legtöbb esetben érti a beszédet — kiváltképen ha anyja a vele való beszélgetés közben mindenkor figyelt arra, hogy a mit gyermekének mutat, a mit gyermeke lát és örömest szemlél, annak nevét is mindenkor hangoztatni kell előtte. Vannak gyermekek, kik már mindent értenek és még sem mutatnak hajlamot a beszéd utánzásához — ily esetekben leghelyesebben cselekszik az anya, ha ennek okát kutatja — az ok rendesen vagy a nyelv alkotásának hibás voltában miről orvosi vizsgálat teheti az anyát bizonyossá — vagy pedig a gyermeknek sikertelenül maradt kisérleteiből származó bátortalanságában rejlik — első esetben tapasztalt szakértelemmel biró orvosi kezelés — a másodikban a türelmes várakozás alkalmazása ajánlatos. — Oly esetben pedig a midőn a gyermek az anya helyes és fokozatos beszéd-gyakorlatai daczára is hibás beszédhez szokik, — az anya ne kiméljen semmi fáradságot, a beszédnek helyes irányba való terelgetése érdekében. — Az úgynevezett dajka nyelvnek alkalmazása nemcsak nem ajánlatos, hanem mivel az értelem fejlesztésére károsan is hat, — teljesen elitélendő. — A gyermek ép oly könnyen kiejtheti a «tűz» szót, ha beszédszervei erre már képesek, mint a dajka nyelvnek «zsízse» szóját. Miért fáradjon a gyermek két nyelvnek tanulásával.

A midőn a gyermek már annyira halad a beszédben való ügyességben, hogy egyes kis mondatokat utánozni tud — jól cse-

lekszik az édes anyja, ha oly kis mondatokat mond előtte, a melyek a gyermek értelmi körét nem haladják túl. — E mondatkák rímes versekbe is foglalhatók. — Gáspár «Csemegéiben» a «Flóri könyvben» számos oly kis mondóka van, melyet kellő óvatossággal — és fokozatossággal a kisdedek emlékezetébe véshet az édes anya. — Bár mily mondókákat mondogasson is anya gyermeke előtt — arra mindig vigyázzon, hogy azok tiszta nyelven legyenek írva s a nyervérzék ébresztése és fejlesztése czéljából is megfelelje nek a kivánalmaknak. — Jobbak az oly ősrégi mondókák, minők: «Egyszer volt egy ember, szakálla volt kender» stb. vagy «Egy elment vadászni» stb. mint a most buján termő, rosz nyelvérzékkel írt óvodai versek legnagyobb része. — Többet ér a gyermeknek, ha anyja azt a Gyulai-féle kis költeményt mondogatja előtte: «Csendesen csendesen, haja haja kedvesem! A ki nem sír, nem kiáltoz, annak angyal kis kertet hoz» stb. vagy ha Petőfinek arra a költeményére tanítja: «Volt egy ember, nagy bajuszos — mit csinált, kiment a kúthoz» stb. — mint hogyha bármily amolyan pedagógiai elveknek csúfolt nézeteknek megfelelő, ferde nyelvérzékkel alkotott nyomorék verseket tanúl meg a beszélni tanuló gyermek. — Igen édes anyák, a ti feladatotok, hogy a nemzeti kincsek legdrábbikát, a nemzeti nyelvet — meghamisítlan tisztaságban fentartsátok — s a nyelvérzéket védjétek. Jaj a nemzetnek, melynek női nem beszélik tisztán a nemzet nyelvét, melynek családanyái nem becsülik többre anyanyelvüket az idegen nyelveknél.

Hallgasd meg még kedves leányom, mit mond az anyanyelvnek mellőzésére nézve egyik német pedagogus Sickel: «Azon anyák esztelenségét, kik a helyett, hogy gyermekök, nyelvét mívelnék, azt anyanyelvétől az által, hogy őt idegen nőnek adják át, megfosztják, semmiképen nem menthetjük. Midőn az ily anyák, előítéletektől megvakítva, magzatjokat az anyanyelvtől megfosztják, meg fosztják őt egyszersmind a hazától is; mert a nyelv azon kötelékével, mely bennünket mind azon emberekkel, kik nemzetünk nyelvét beszélik, összekapcsol, eltépetnek a szeretet azon láthatatlan szent kötelékei is, melyek bennünket honfitársainkhoz s a hazához kapcsolnak. Az emberi nyelv első nyilatkozása lelkünk-

nek más lelkekhez leghűbb képmása indulatunknak, virága az emberi léleknek. Mivel pedig egy idegen nyelv sem felel meg lelkünknek — ennél fogva egy idegen nevelőnő sem lehet a gyermekekre nézve, kiket beszélni tanít, minek rájok nézve az édes anyának lennie kellene. Ezért azon személyeknél, kik nemzeti anyanyelvöktől gyermekségökben megfosztatván, lelkileg megnyomoríttattak, a bennök mutatkozó kedélynek és igazságérzetnek hiánya kimagyarázható; nyelvök és lelkük bensője ellenmondásban állanak egymással; gondolataik és érzelmeik nem illenek azon szavakhoz, melyek szájokba adattak, és az első mély ellenmondások, melyek lényöknek és beszédöknek össze nem illősége által idéztetnek elő — öket szükségképen hamisakká teszi». Az első években mondja Schvarcz — egyszerre csak egy nyelvet tanúlhatunk meg. — Csak egy lehet — úgymond a léleknek tulajdonképeni nyelve s az igazság hű kifejezésére való közeg — csak egyben ébredhet csak egyben nőhet fel az ember kedélye. Ezen szól aztán az emberi lélek a leghivebben egész életen át. Ki volna az, ki az embert ettől megfosztaná vagy csak el is tiltaná — ki semmisítené meg az ember kedélyét egy bábeli nyelvzavar által? Hisz a gyermek úgy is csak egy nyelvet foghat föl egész lélekkel, valamint csak egy anyát szerethet — és ha más nyelven beszél is a gyermek az anyain kívül, azért annak teljes birtokába még sem juthat — s az abban való készség is csak látszat marad mindig és idővel eltűnik. —» «Tizenkettődik éve előtt egy gyermek sem tanúlhat meg valósággal két nyelvet — mondja Rousseau — mert mindegyik nyelv saját módja szerint módosítja az eszméket; az észnek mindegyikben úgyszólván külön alakja van. Az anyanyelven a gyermek önmagáét közli gyermek észszel — s ez nem képes egyszerre még egy másik nyelven is kifejezést találni, miután ehhez megkivántatnék, hogy az eszméket és azok kifejezés módjait egybe tudja hasonlítani; mivel ez tehetségét fölülmúlja. Ha mindemellett gyermekeket idegen nyelven beszélni hallunk is — ezek azért mégis voltaképen csak idegen szavakban öltöztetett anyanyelven beszélnek.

És — gondoljuk meg — miként fog az oly gyermekben, ki szükségeit kivánságait, érzelmeit idegen nyelven tanúlja kifejezni

a nemzeti érzés kiképződni! — Elfelejtsük-e mi jelentése van-e szónak!»

Íme kedves leányom — ezek azon főbb szabályok, a melyeket kisdedeidnek a beszédbeli ügyességre való vezetésnél — szem elől nem szabad tévesztened. Fogadd e szabályokban nyújtott tanácsokat szívesen — kövesd azokat anyai szívednek és érzületednek sugallatai szerint. Az én istenem áldjon meg!

* * *

A NEMZETI NŐNEVELÉSÜGY KÉT NAGY KÉRDÉSÉRŐL.

II.

Megmaradhat-e a tanítónő hivatalában férjhez menetele után is.

Ezen rendkívül fontos kérdést már régóta pengetik a külföldön, — nálunk az idén került a fölszínre. Szóljunk hozzá mi is. Vizsgáljuk meg azt elsősorban tisztán pedagogiai szempontból, másodsorban a családi élet érdekeinek szempontjából és végre az iskolai rend és az iskola-fenntartók anyagi körülményeinek figyelembe vételével.

Elsősorban tehát az a kérdés áll előttünk : Megmaradhat-e a tanítónő hivatalában férjhezmenetele után a nevelésügy érdekeinek megsértése nélkül? Hogy e kérdéssel tisztába juthassunk, tudnunk kell azt, hogy a feleségi, családanyai méltóság elveheti-e a tanítónőtől, a nevelői s tanítói képességet és bölcseséget és hogy a férjhezment tanítónő megjelenése az iskolában rosz hatással lehet-e e növendékekre nevelési szempontból véve?

Föltéve — hogy a tanítónő férjhezmenetele előtt tőle telhetőleg, de még is be tudta tölteni hivatalát, föltéve, hogy a tanítónő már férjhez menetele előtt is birt a neveléshez és oktatáshoz szükséges képzettséggel, a nevelői bölcseségnek nélkülözhetlen mértékével; szerintünk rendes körülmények között a férjhez menés után is megfelelhet hivatalának, mivel a férjhez menés, a családanyai tiszt tőle a nevelői tanítónői műveltségből semmit sem vehet el, sőt csak öregbítheti azt.

Minél tökéletesebb a nő valamely tanítónőben, annál jobban megfelelhet a nőnevelési teendőknek. — A férjhez ment tanítónőben pedig sokkal inkább kifejlődhetnek a női tökélynek azon vonásai, a melyekre annak szüksége van, ki a gyermekleánykák érzelmi és erkölcsi nevelésére, — a női jellem fejlesztésére van hivatva. Nem mindig fejlődhetik ki a pártában maradt nőkben a női jellemnek azon magas foka, melyet a történelem, a költészet s a vallás egyiránt dicsőitenek. «A férjhez nem ment nők egész lényegében, mondja Széchenyi, mindig marad valami üresség. A nők rendeltetése az, hogy anyák legyenek. A mely nőnek nincs gyermeke, az épen oly tökéletlenségben szenved, mint az a férfi, a ki nem szolgál a közügynek.» — A férjhez nem ment nő, még ha tanítónő is, ha folytonosan tanítóskodik is, csak kivételes esetekben ismerheti oly igazán az életet, csak ritkán képes azt úgy felfogni, mint a mily mértékben azt a nevelőnek ismernie, felfognia kellene. — A férjhez nem ment tanítónő — mint minden más hajadon maradt nő csak kivételesen képes azon anyai érzületeknek kifejtésére és annak helyes alkalmazására, mely nélkül a nőnevelés terén üdvös hatást nem lehet gyakorolni. Már pedig ki az, ki a tanítónők mindegyikéről fel tudná tételezni, hogy azon kivételek közé tartozik, kik férjhez menés nélkül is, megközelíthetik, elérhetik a női tökély azon magas fokát, melyre a leánynevelésnél szükségük volna. *Ugyanezért pedagogiai szempontból véve a dolgot csak kivánatos volna, hogy a tanítónők férjhez menvén a családanyai kötelmek gyakorlása közben a nevelőnői, tanítónői arravalóságnak épen azon kellékeit sajátítsák el, a melyeket könyvből megszerezni nem lehetséges.*

Az életbölcseséget az életben, a családanyai érzületet a családi életben lehet csak kifejleszteni. Miként a férfijellem a világ zajában, úgy a női jellem leginkább a családi körben fejlődhetik ki helyesen. A nőt, kit nevelővé, tanítóvá hívott végzete, tanítói nevelői hivatásának tökéletesb megoldására a szakképzettség mellett, azon életnek ismerete képesítheti, a melyre nevelnie kell növendékeit.

Szerintünk ott, hol a leánynevelés a szakképzett tanítónők

alkalmazása és közreműködése daczára sem mutat kivánatos sikert, ott ennek oka a legtöbb esetben abban keresendő és valószínűleg abban található is föl, hogy nem családanyák, hanem fiatal tapasztalatlan tanítónők avagy oly hajadon maradt korosabb tanítónők hatottak a leányokra, kiknek lényökben nem csak megmaradt, hanem az eltorzulásig kifejlődött amaz üresség, melyet Széchenyi szerint a férjhez nem ment nők nagy részében észlelhetünk. A közélettel nem törődő agglegények, a családi életből kizökkent vénleányok csak kivételes esetekben menekülhetnek meg az oly jellembeli fonákságoktól, melyek eltorzítják a férfiakban a férfit, a nőkben a nőt. — Kivánatos-e pedagogiai szempontból, hogy a leánynevelés ügyének legfontosabb részét, a nevelést, leányiskoláinkban csupán a családi életről még csak álmodozó fiatal tanítónők avagy a családi életet nem ismerő oly vén kisasszonyok végezzék, kikben a legtöbb esetben a női jellem nem fejlődhetik ki helyesen?

A leánynevelésnek egyik hibája ezidő szerint bizonyosan abban áll, hogy sok helyen tapasztalatlan, a képzőintézetből alighogy kikerülő növendékekre bizatott számos oly nagyfontosságú leányiskola vezetése, melyekben még gyakorlott nevelőnőnek is nehéz lett volna a hivatalnak helyes betöltése. — A tanítónői intézménynek hű harczosai nem tudtak türelmesen várakozni; boldogot boldogtalant, készületlent és jól elkészülteket egyiránt nemcsak felvettek a tanítónőképző intézetekbe, hanem tanítónőkül alkalmaztak is. A törvényes két próbaévnek be nem tartása mellett képesített fiatal tanítónők közül sokan eshettek már ezen buzgóságnak áldozatúl. Hány tanítónő köszönheti annak a túlkorán való nyilvános iskolában történt alkalmaztatásnak nemcsak beteges testi állapotát, hanem azon nevelői botlások kellemetlen következményeit is, melyeknek oka a tapasztalatlanság. A vak nem vezetheti a világtalant.

Tanítóképzésünk módjának egyik nagy hibája, hogy nem követtük szigorúan a törvény azon pontját, hogy a képzőintézetet végzett növendékek csak két próbaév után bocsátandók a képesítő vizsgálatra és hogy mostani rendszerünk mellett nagyon is ifjan jut-

nak a néptanítók önálló, felelősséggel járó tanítói állásokhoz, a melyeken a kellő szakszerű ellenőrzés és útbaigazító szakadatlan felügyelet hiánya miatt, nemcsak hogy bizonyos önhittség, önmagával való elteltség, elbizakodottság fejlődhetik ki a fiatal tanítókban, hanem e mellett még a tanítói műveltségből az is kárba vész, mit a tanítóképző intézet útravalóúl nyújthatott.

E bajból származhatik azon panaszok nagy része is, a melyek a tanítónői intézmény ellenében fölhozatnak.

Ha a képezdéből kikerülő tanítónők tapasztalatokban gazdag, oly tanítónők felügyelete mellett kezdhetnék meg pályafutásukat, kik a családi életet ismerik, kik mint családanyák a nevelői teendők közt nekik tanácsot adhatnának, őket vezethetnék, — a tanítónőkkel ellátott leányiskoláknak működése bizonyosan áldásosabb eredményhez juthatna.

Már csak ezért is kivánatos volna, hogy a leányiskolákban minél több férjhezment — s a családanyai kötelességeket tényleg gyakorló tanítónő működjék.

Hogy mennyire fontos a nevelőnőre, a tanítónőre nézve az, hogy hivatalának gyakorlása közben minél tökéletesebben megismerje a családi életet, mutatja az is, hogy az oly tanítónők, kik házi nevelősködéssel kezdték meg pályafutásukat, mint tanítónők is rendesen kitünnek az oly tanítónők mellett, kiknek nem volt alkalmuk a családokban való nevelősködéshez. — Azonban a mily nagy hátrányára van a nőnevelésügynek az, hogyha azt csupán fiatal tapasztalatlan tanítónők kezére bizzák, ép oly hátrányos volna az ügyre nézve az is, ha leányiskoláinkban csupán korosabb kisasszonyok működnének. Kivánatos volna-e pedagogiai szempontból az, ha valamely leányiskolában csupán oly tanítónők működnének, kik férjhez nem menvén, minden jóindulatuk és jobb törekvésük mellett sem birhatnak oly kedélyvilággal, minővel a fiatal leányokra, gyermekekre üdvösen hathatnának. A nő, kit nem áldott meg az ég a családanyai örömökkel és gondokkal, még ha mindvégig tanítósködik és nevelősködik is, nem biztosíthatja magát azon hibák ellen, melyek bizonyos időn túl a családi életet nélkülöző nőkben kifejlődhetnek. — Csak kevesen vannak az idősebb

hajadonok közt, kik megmenekülhettek a kedélyt megtámadó szeszélyességtől. — Ezzel korántsem akarjuk azt állítani, mint hogyha a tanítónői tisztet nem tölthetné be a legtökéletesebben egyikmásik férjhez nem ment tanítónő, — de kimondjuk azt, hogy nem mindegyik korosabb hajadon képes erre, még ha tanítói hivatottsággal birt is egykoron. *Nem az tehát a pedagogiai szempontból véve a kívánatos dolog, hogy a tanítói pályára hivatással biró tanítónők férjhez ne menjenek, vagy férjhez menvén hivatalukat elhagyják, hanem az, hogy férjhez menvén hivatalukat megtartsák, mivel miként erről az életben meggyőződhetünk, a családanyai kötelességek gyakorlása nemcsak hogy el nem veheti az egyébként jól elkészült tanítónőtől a tanítói és nevelői bölcseséget, hanem inkább öregbíti azt.* — S ezen tételt még azon kérdésre vonatkozó józan válasz sem gyöngítheti meg, a melyet fentebb fölvetettünk, s a mely abban áll, hogy rossz hatással lehet-e a férjhez ment tanítónőnek az iskolában való megjelenése a növendékekre nézve bizonyos körülmények között, nevezetesen az áldott állapot idején. — A pruderia nem erény, — hanem az ártatlanság tettetése — erre nevelni nemcsak nem kell, hanem nem is szabad a leánygyermekeket — az áldott állapotban levő családanyának megjelenése a leányok előtt, a leányok között soha semmiféle veszélyt nem okozott még, hacsak azok ártatlanságát már előbb meg nem támadta az aljas iránt való érdeklődés és ez esetben is nem épen az áldott állapotban levő családanyának tapintatos magatartása és nevelői befolyása semmisítheti-e meg a legbiztosabban azon gonosz jelenségeket, melyek az ártatlanságukból kivetkőzni készülő növendékeken mutatkozhatnak, valahányszor belőlük az aljas iránt való vonzalom kitörni készül. Míg a leánykák nőiségüknek tudatára nem ébresztetnek a természetes fejlődés által — addig legjobb, ha arról mit sem tudnak — s erre pedig valószinűleg még áldott állapotban levő bölcs tanítónő s anya még egy gyermeket sem figyelmeztetett — akkor pedig, a midőn a serdülő leányban a nemi élet ösztönei a természet rendje szerint már fejledeznek, — azok elfajulásától az édes anyákon kívül a tanítónőknek is szent kötelességükben áll a fiatal leánykákat megóvni, megőrizni — kik lehetnek e teendőre hiva-

tottabbak a férjhez ment tanítónőknél, a családanyai kötelmeket közvetlenül érző nevelőnőknél?

De térjünk át a kérdésnek a család érdekeinek szempontjából való megvizsgálására.

Megengedheti-e a családi élet érdeke, hogy a férjhez ment tanítónő megmaradjon hivatalában? Bármennyire egyszerűnek tessék is ezen kérdés némelyek előtt, nekünk még is úgy tetszik, mintha ezt sem a zöld asztalok mellett ülők, sem az íróasztalok mellett dolgozók nem tudnák helyesen megoldani. Általános érvényű, határozottan igenlő vagy határozottan tagadó feleletet e kérdésre nézve sem most, sem később még a tapasztalati alap bővültével sem hozhatni a méltányosság, az igazság megtámadása nélkül. — Ki itélhetné meg az egyes családok érdekeit általános szempontból helyesen? E kérdés helyes megoldása esetről-esetre oldható meg csupán a család által. — Ki itélhetné meg lelkiismeretesebben azt, hogy mit követel tőle a család érdeke, mint épen maga a férjhez ment tanítónő, a családanya? — Lehetnek körülmények, a melyek között a családanyára nézve a tanítói hivatalnak betöltése, az abban való megmaradás, lehetetlenség; de viszont lehetnek esetek, a melyekben a férjhez ment tanítónő megmaradhat hivatalában családi érdekeinek megsértése nélkül is. — Tisztán a családi érdekeknek védése szempontjából kiindulva a családanyákra nézve csakis a család hozhat az egyéni szabadság megsértése nélkül szabályokat. — A családi boldogság minőségét megállapítani, meghatározni, elrendelni nem lehet. — Azon filantropok, kik a férjhez ment tanítónő családjának érdekeit tartván szem előtt — kimondják, hogy a tanítónő férjhez menetele után hagyja el hivatalát — éljen a családnak, lelje ott fel boldogságát — legyen házi asszony, anya és semmi más egyéb — kettőt nem vesznek számba — az egyik az élet maga, a másik az, hogy a családanyának feleségnek, fele segítségnek is kell lennie és számtalan esetben a család fentartásáról is — nevezetesen a férj betegségének és elhalálozásának eseteiben — magának kell gondoskodnia.

Van azonban ezen kérdésnek, hogy megmaradhat-e a ta-

nítónő hivatalában férjhez menetele után is egy másik, sokkal kényesebb természetű oldala is. Meg kell azt is vizsgálnunk. — A kérdés ezen kényes oldalról tekintve így hangzik: Megengedhető-e az iskolai rendnek s az iskolafentartók anyagi körülményének figyelembe vétele mellett az, hogy a tanítónő férjhez menetele után is megmaradjon hivatalában?

„*A tanító van az iskoláért és nem az iskola a tanítóért.*" Ez a nagy és megdönthetetlen igazság a tanítónőkkel szemben is érvényben tartandó. — Az iskolai rend semmiféle melléktekinteteknek nem áldozható fel. — Mit kíván az iskolai rend a tanítónőtől és a tanítótól egyiránt? Azt, hogy hivatalos kötelességeiknek megfeleljenek; azt el ne hanyagolják. — Mikor felelhetnek meg a tanítók és tanítónők kötelességeiknek? Akkor, ha e kötelességek erőikhez képességeikhez vannak mérve. — Mit kell tehát tennünk, hogy az iskolai rend épségben maradjon, szükségképen kényszerűségből el ne hanyagoltassék? — Az embereket kell-e a kötelességekhez mérni, vagy a kötelességeket az emberek erőihez és képességéhez mérten kiosztani?

Nálunk eddig az a szokás általában, hogy azon elvből indulva ki, hogy kinek az Isten hivatalt ád, adjon neki ahhoz való erőket és képességet is, — megszabjuk a hatáskört, tekintet nélkül arra, hogy be tudja-e azt valaki tölteni vagy sem — és embert keresünk annak elfoglalására. — Mindenütt többet várunk az emberektől, mint a mennyit tőlük, helyes mértéket alkalmazva, kívánhatnánk. Innen van aztán, hogy a mi korunkban, e mi nagyot váró, sokat akaró társadalmi életünkben általános az elégedetlenség, sok a kötelességmulasztás. — E nagy baj az iskolai életben is százféleképen nyilatkozik és ezerféle kellemetlenséget szül — és útját gyengíti annak, hogy a kötelességérzet a társadalomból, az emberekből mindinkább kihaljon.

A tanulóktól sokkal többet várunk, mint a mennyire képesek lehetnének. — A tananyag minden egyes iskolára nézve minden egyes évfolyamra nézve sokkal bővebben méretik ki, mint a mily mértékben azt a középszerű tehetségekkel biró gyermekekkel fel lehetne dolgoztatni. A mi tanterveink azt veszik számba, a mit a

legkedvezőbb körülmények között a kitünő tehetségekkel biró tanulókkal el lehet végezni. Mi ennek a következménye? Már a gyermekkorban megszokják az emberek a kötelességeknek félig-meddig való teljesítését, mivel azoknak tökéletes teljesítése reájok nézve lehetetlenség. — Ki pedig gyermekkorában arra kényszerittetik, hogy a feladatát csak félig oldja meg — az később sem veszi szigorúan a kötelességeket.

A tanítóktól, tanítónőktől is mai napság a legtöbb esetben többet követel a hivatal, az iskolai rend mint a mennyire egy-egy ember képes lehet. Már magában véve az is erre mutat, hogy a tanító a kitünőségekhez mért tananyagot — a középszerű növendékekkel is el kellene végeznie, mert ez oly kötelesség, melynek csak félig-meddig tehet eleget a tanító. Mi következik abból, hogy az osztatlan iskola tanítójától épen azt várják, mit az osztott iskola tanítójától, hogy a két nyelvvel foglalkozó tanítótól épen azon tananyag feldolgozását követelik, mit az egy nyelvvel foglalkozótól, hogy a jól felszerelt iskolának ugyan az a mértéke, mint a hiányosan felszerelté; hogy a leányosztályokban ugyanazt és ugyanúgy tanítják, mint a fi-osztályokban; hogy a tanítónőktől ugyanazt és ugyanúgy várjuk mint a tanítóktól stb. Mi annak az eredménye, hogy a tanítóktól a rendes tantárgyak feldolgozásán kívül, még kézimunka-oktatást, háziipart, iskolai takarékpénztár kezelését községi és ifjúsági könyvtár vezetését és ki tudja mit mindent, várunk.

Mi származik abból, ha egy tanító keze alá 70—80 növendéket adunk — és mégis elvárjuk, hogy a gyermekekkel egyéniségüknek megfelelőleg bánjék. Mi lehet annak a következménye, ha a tanítónőket több kötelességgel rakjuk meg, mint a mennyit erejüknél fogva megbírhatnak?

Ezeket egyébként e helyen csak azért említettem fel, hogy megvilágítsam azon igazságokat, miszerint addig, míg az iskolai rend oly kötelességeket ró a tanítókra és tanítónőkre, melyeknek tökéletesen megfelelniök a legtöbb esetben lehetetlenség, addig nevelésügyünk fölvirágzását hiába várjuk. — Nőnevelésügyünk felvirágzása tehát szintén attól függ, hogy annyit várjunk, annyit

követeljünk a tanítónőktől, oly kötelességeket rójunk reájuk, mint a minőknek meg tudnak felelni.

Ha kétségbevonhatlanúl áll azon tétel, hogy leányiskoláink tanítónők nélkül — nem juthatnak helyes eredményhez, ha be kell ismernünk, hogy a férjhez ment tanítónő, a ki a családi életet ismeri — mint nevelőnő a legtöbb esetben alkalmasabb a tanítói hivatal betöltésére a férjhez nem ment tanítónőknél, — úgy leánynevelésünk érdekében csak kivánatos, hogy leányiskolákban minél több tanítónő, még pedig minél több férjhez ment tanítónő alkalmaztassék s ugyanezért, *hol az iskolai rend olyasmit követel a tanítónőtől a leányiskolában, mit a tanítónők, mit a férjhez ment tanítónők nem teljesíthetnek — ott az iskolai renden az iskolai szervezeten kell változtatni s úgy intézni a dolgot, hogy a tanítónők s a férjhez ment tanítónők alkalmazása lehetséges legyen; mert a leánygyermek nevelésnek sikeres voltáért van a leányiskolák rendje és rendszere. Ez a helyes felfogás. Ha valamely leányiskolában a tanítói állással annyi teendő, annyi kötelesség van összekapcsolva, hogy annak egy tanítónő vagy egy férjhez ment tanítónő nem képes megfelelni, ott nem a dolog helyes rendje, hogy a tanítónőt, nevezetesen pedig a férjhez ment tanítónőt a tanítói állomásról elmozdítsuk vagy arra ne is alkalmazzuk — hanem az, hogy egy tanítónő helyett kettőt alkalmazzunk.* De mi lesz ez esetben az *osztályrendszerből*, — kérdik erre azok, kik a rendszereket többre becsülik a lényegnél? — Szolgáljon nekik feleletül, hogy a *szakrendszer* a kellő mértékkel alkalmazva nem veszedelmesebb, nem is roszabb az osztályrendszernél. — Hol a leányiskolák népiskolai osztályaiban már megkisérlették ennek használatát, s egy tanító helyett kettőt alkalmaztak az egyes osztályokban, — nem bánták meg. A németek polgári iskoláinak alsó osztályaiban, hol a polgári iskola legalsó osztályaihoz a népiskolai elemi osztályok is számíttatnak, ezen rendszer évtizedek óta sikerrel alkalmaztatik. Kisértsük meg mi is ezen rendszert s alkalmazzunk két férjhez ment tanítónőt egy tanítói állás betöltésénél. — Legyen öt hajadon tanítónő mellett mindig legalább két férjhez ment a teljesen osztott népiskolában s meglátjuk, hogy a szakrendszer alkalmazása mellett a férjhez ment tanítónők kitűnő

szolgálatot tehetnek tanügyünknek, ha családi érdekeik megengedik, hogy a tanítói hivatalnak szenteljék idejük egy részét.

De ha a férjhez ment tanítónő még ez esetben sem felelhet meg kötelességének, ha ezen rendszer mellett sem képes kötelességének megfelelni — mi a teendő akkor? kérdi méltán a tanügyet igazán szerető hatóság. Ily esetekben szerintünk ugyan az az eljárás illeti meg a tanítónőt is, mint a tanítót. — Azonban meg kell jegyeznem, hogy az időszaki rendes természet rendjéből folyó betegeskedések miatt egy tanítónőt sem lehet hivatalától jogosan megfosztani, a mint nem lehet a betegeskedő tanítót sem állásától fölmenteni, míg a tökéletes képtelenség nála be nem áll s nyugdíjazásának lehetősége és szükséges volta be nem következik.

Vegyük végre kérdésünket a tanügyi hatóság, anyagi körülményeinek figyelembe vételével vizsgálat alá. — Olcsó húsnak híg a leve. — Míg az iskola fenntartó hatóságaink — ezen igazságról meg nem tudnak győződni, míg a népnevelésügyért tett kiadásokat a hatóságok nem a legkamatozóbb befektetéseknek, hanem áldozatoknak, tekintik, míg azon hatóságok, a melyek a népnevelésügyért kötelességüknek megfelelőleg valamit tesznek — ezért elismerést, köszönetet, dicsőitést várnak, — addig mindig csak tengődni fog közoktatásügyünk s annak a leánynevelést illető része is. Kitünő képzettségű, hivatalbuzgó, hű tanítókról tanítónőkről álmodozni s oly tanítói fizetéseket szervezni, a melyekből az egyes ember is alig, a család pedig épenséggel nem tarthatja fen magát — megszokott dolog másutt is, nálunk is; de hogy csak álmodozás marad e mellett a kitűnő tanügyi népnevelési állapot — erre sem másutt sem nálunk nem igen gondol senki. — A ki akarja a czélt, annak akarnia kell az eszközöket is. — A ki a fővárosban összesen legfeljebb 1000—1200 forintot ád a tanítónak fizetésül — és azt követeli, hogy ily fizetés mellett a tanító egész lelkével hivatalának éljen, az fából vár vaskarikát; ép úgy jár az is, ki 300 forintos tanítóállást szervez a vidéken. — Oly fizetést kell a tanítóknak, tanítónőknek adni, a melyből állásához mérve, ha nem is fényesen de tisztességesen megélhessenek. — S ez esetben — a félmunka-

körrel, félfizetéssel ellátott férjhez ment tanítónők alkalmazásáról komolyan lehet szólni.

Bár mely oldalról vizsgáljuk is tehát felvetett kérdésünket — csak igenlő válaszhoz jutunk. — Miután tanítónők, jól képzett és hivatással bíró tanítónők nélkül a leányiskolák nem felelhetnek meg feladatuknak, miután pedagogiai szempontból véve csak kívánatos, hogy minél több oly tanítónő működjék leányiskoláinkban, kikben az anyai érzület, a női jellem teljesen kifejlődhetik s a kik a családi élet követelményeit közvetlenül megismerhetik — szerintünk a férjhez ment tanítónő megmaradhat s maradjon is meg hivatalában, ha azt családi körülményei megengedik s ugyanezért kívánatos, hogy leányiskolai rendszerünk úgy módosíttassék, hogy a férjhez ment tanítónő is betölthesse azon hivatalt, melylyel megbizatik — s hogy a tanítói állások anyagilag emeltessenek oly mértékben, hogy a fél munkakörrel és fél fizetéssel alkalmazandó férjhez menő tanítónők — az ügy érdekében s tanítói pályán való megmaradásra serkentessenek.

Péterfy Sándor.

FÉRJHEZ MEHET-E A TANÍTÓNŐ?

Az utóbbi napokban a tanítónők kérdése sok szóbeszédre s polémiára adott okot. Sokan hozzászóltak, csak e lapok hasábjain is sokkal szakavatottabb toll védte, mint az enyém. Hogy mind a mellett nem árt, ha többen is elmondják nézeteiket, azt a dolog fontossága is tanusítja. Nem fogom azt bizonyítgatni, valjon a tanítónői intézmény helyes-e vagy nem? mert annak helyessége s jogosultsága bizonyításra nem szorúlt. Hanem veszem a dolgot egészen más szempontból.

Azt mondják: a nők nem bírnak objectiv itélettel, s mindig magukból indúlnak ki. Megengedem, nem is óhajtom, hogy a nő más legyen, mint nő. Nem kívánom neki a férfiak erényeit, ha azzal a férfiak hibái is vele járnak! Ezt előre kellett bocsátanom, mert későbbi állításaim bizonyításául, néha-néha kénytelen vagyok nagyon is a magam köréből szedni elő a példákat.

A tanítónők tanácskozásaikban, hirlapi felszólalásaikban mellőzték a férjhezmenetel kérdését, s csak a többi ellenük felhozott vádakra reflectáltak. Nagyon helyesen történt ez az ő szempontjukból; mert hisz a tanítónők nyolcztized része leány, s így ha ők a férjhezmenetel mellett vagy ellene beszélnek, vagy nőietlennek, vagy képmutatónak és túlszerénynek tartanák őket. Egészen másképp áll a dolog velem, ki a férjhezmenetel kérdéséhez minden félremagyarázás nélkül hozzászólhatok, mert feleség, családanya, háziasszony és tanítónő is vagyok.

Magam is azt a meggyőződést vallom, hogy a nő egyedüli czélja és rendeltetése a családélet. Boldog, ki egyedül annak és házikörének szentelheti napjait. A ki akár elvből, akár más kényszerítő okból lemond a családélet boldogságáról, azt csak sajnálni

tudom. Ha valaki család helyett családot alkot magának az által, hogy életét a nevelésnek szenteli, tisztelettel hajlom meg előtte, de mégis csak azt gondolom: mily kár, hogy annyi tehetséggel nem lett boldogító központjává egy családnak.

De ha azt elfogadjuk, hogy az emberiség boldogságát a családélet alkotja, akkor el kell fogadnunk az eszközöket is, melyek azt megalkotni segítik. Társadalmi helyzetünk kivált a fővárosban jelenleg olyan, hogy a legtöbb hivatalnok, tanító, hirlapíró alig bír annyi keresettel, hogy egy családot fenntartson, nem hogy még gyermekeit neveltethesse is. 1200—1300 frt a leggyakrabban előforduló évi jövedelem; ez a fővárosban egy művelt családnak még takarékoskodás mellett sem elég a megélhetésre. Nem, mert e jövedelem egy harmada házbérre kell. Ily arányokban van a többi kiadás is. Ha ily esetben a nő nem segíthet férjén saját keresetével, ott a házi boldogság előbb-utóbb tönkre megy. A férj roszkedvűen megy haza, a nő komoran fogadja, mert beteg gyermekének orvosság, jó táplalék, szabad lég kellene, de nincs miből.

A férfi, hogy családja sorsán segítsen, ha teheti, adósságot csinál; ha idegen pénzt kezel, elkölti azt, s övéit végveszélybe dönti s kétségbeesetten lesz öngyilkossá. Szavaim igazságát mindennapi tények igazolják, csak a hirlapokat kell olvasni. Adjatok a nőnek keresetet, s férje nem lesz sikkasztó, pazarló és adósságcsináló, hanem még ha az volt is, neje munkásságán példát véve, jó útra tér.

Azt kérdem már most, melyik nő szánandóbb? Az-e, ki tanít, beteg gyermekére gondolva, fájdalommal szívében, de tudva azt, hogy keresete által megszerzi az eszközöket, mikkel gyermeke sorsán javíthat; vagy az, kinek erre alkalma, tehetsége nincs, s kétségbeesve kell néznie gyermeke vergődését; azzal a kínos tudattal, hogy gyermeke megmenthető volna, ha mindazt megszerezhetné neki, mire szüksége van. Hát még, ha az az eset áll elő, hogy az apa, a férj, a kereső, kinek vállain egész család terhe nyugszik, lesz beteggé. Mi lesz az oly családból, ha az erős támasz kiről?

Nem megnyugtatóbb-e a beteg férjre is, ha tudja, hogy neje

képes rajta és övéin segíteni; nem betegebbé tenné-e az ellenkező tudat? Azt vetik ellen, hogy ily esetben a nő úgy sem képes tanítani, mert gondolatai betegjénél vannak. Hát a férfi kevésbé szereti-e nejét és gyermekét? Ha valamelyik beteg, az a hivatalnok vagy tanító szintoly könnyű szívvel végzi-e feladatát, mint azelőtt? Tagadom! A férj és apa szíve csak úgy telve van aggodalommal, mint a nőé; de tudja azt, hogy ha tehetetlen síránkozásban mutatja ki családja iránti részvétét és szeretetét, kevesebbet használ vele, mint ha dolgozik érettük. Ha megkivánjuk ezt a férfitól, mért ne kivánhatnók ugyanezt még a nőtől is. Ha áll az, hogy a nők általán véve mélyebb érzelmüek s családszeretőbbek, mint a férfiak, ne vegyék el tőle az eszközöket, mi által családja sorsán könnyíthet, mert épen mélyebb érzelmüknél fogva könnyebben ki vannak téve a kétségbeesésnek, míg a munka megmenti attól. Láttam férjet egész éjjeleken át beteg nejét ápolva dolgozni, s másnap fájó szívvel bár, de foglalkozása után kellett látnia. Micsoda igazság lett volna hivatalából elküldeni s kenyerétől megfosztani azzal a szóval: Eredj haza, mert a feleséged nagy beteg, s úgy sem itt jár a gondolatod s nem tudsz nyugodtan dolgozni. Nem hiszem pedig, hogy az ily férj kevésbé szeretné nejét, mint az a tanítónő gyermekét vagy férjét, kinek szemére vetik, hogy úgy nem képes szívvel-lélekkel tanítani, mert övéire gondol. Igen gondol! s dicséretére legyen mondva, ha ezt teszi. Ne adják ki a férfiak magukról azt a szegénységi bizonyítványt, hogy ők e tekintetben erősebbek. Ha a férfiaknak megbocsátják az ily erényből származó mulasztást, bocsássák azt meg a nőnek is, mert hisz az, hála istennek, nem állandó hiba.

Tagadhatatlan, hogy van a tanítónői intézménynek a családéletre nézve némi káros befolyása, sőt azt mondhatnám, talán épen a tanítónői pályánál fordul elő legjobban; ez az: hogy testileg lelkileg rendkívül fárasztó. A hivatalnok, ha egyszer megtanúlta hivatala kötelességeit, csak saját passiójából gondol a tovább tanúlásra. A tanítónőnek ez kényszerű kötelessége. Ez a mennyi élvezetet szerez is neki, de végre is fárasztó s kedélyére, de csak erre kimerítőleg hathat. De ez állapot nagyon kis baj azon nő kedély-

hangulatához mérten, minőt fentebb vázoltam, ki családján nem tud segíteni. Ha tehát a társadalmi viszonyok olyanok, hogy a családélet veszélyeztetve van általa, akkor válasszuk legalább a sokkal kisebb roszat. Hogy helyesen választottunk, mutatja az, hogy mióta a nők keresetképesek, sokkal több házasság köttetik, s vagyontalan leányok is boldog családi életet alkothatnak; kevesebb a léha, felületes gondolkozású nő. Mennyivel inkább tudja családéletében is egy képzett tanítónő ismereteit érvényesíteni, mint olyan, ki csak síma külmázzal s felületes műveltséggel bír. Hogy valaki jó tanítónő s a mellett családi kötelességének megfelelő nő-e, az mindig az egyéntől függ. De ez áll a férfiakra is; s egy-két képzetlen egyén miatt nem lehet egy egész virágzásnak indult intézményt elitélni. Én tehát azt mondom, hogy a nő maradjon meg nőnek, ha tanító is, s egyesítse a boldog nő szerepét a buzgó tanítónőével, s ha egyénileg tiszteletre méltó jellemmel bír, bizony mindkettőnek meg fog felelni, s mindkét szerepében kinyerheti az emberek becsülését, s a mi mindennél a világon többet ér: családja szeretetét.

György Aladárné.

MILTON MOUNT-COLLEGE.*

E kiváló intézet 1873-ban alapíttatott independens lelkipásztorok leányai számára. Az ú. n. *domestic* góth stilban épült két emeletes kollegium Londontól vasúton egy óra járásra eső Gravesend (Kent) kis városkától nehány percznyire fekszik. Ez intézet példás berendezéseért és a benne levő egységes szellemért különös figyelmet érdemel. 150 növendékleány talál e kollegiumban második otthont. A 23,000 font sterlingbe került épület minden szükségessel el van látva, semmi fényüzési czikknek nincs benne helye. Az említett összegből önkénytes adakozás utján 17,000-et immár törlesztettek, s a hátralevő részt is eddig jó részt kifizették, mert ottlétemkor is az igazgatónő e czélra 300 fontot kapott egy névtelentől.

A konyhában s a hozzátartozó helyiségekben (kamarák, raktárak stb.) bámulatos rendet és tisztaságot találtam.

A növendékeket 10-éves korukban veszik fel a számtanból adott felvételi vizsga mellett; 14 éven felüli növendékek felvételi vizsgálati mértéke sokkal magasabb, s magában foglalja az angol nyelvtant, Angolország történelmét és földrajzát. A belépő növendékeknek nem szabad magokkal semmi ékszert (pl. fülbevalót, chignont, frizurát), sem illatszert, sem semminemű regényféle olvasmányt vinni. Hetenként egyszer szülőik vagy rokonaik látogatásukra mehetnek, sőt kiséretökben az intézetből egy pár órára el is távozhatnak. Levelezni csak a szülékkel lehet.

Az igazgatónővel (Miss Hadland) 11 okleveles és tapasztalt

* Mutatvány szerzőnek *Az iskolázás Angolországban* czímű művéből.

tanítónő osztja meg a munkát; az idegen nyelvek (franczia és német) tanítására van egy párisi protestansnő és egy német nő alkalmazva. A zenét három tanítónő tanítja. Minden tanító csak egy vagy két tantárgyért felelős, s azt minden osztályban tanítja.

Van hét bejáró férfi-tanító is, kik görög új szövetséget, szónoklattant, angol irodalmat, zenei összhangzattant, természettant és testgyakorlatot tanítnak.

A növendékek magaviseletére s az egymásközti barátságos és a tanítókkal való bizodalmas viszonyra sokat adnak; a kézi munkákra és a modern nyelvek társalgás utján való betanulására különös figyelmet fordítnak.

Az erkölcsi nevelésre sokat tesz az a vallásos szellem, mely az összes tanítói-kart áthatja. A megválasztott tanítónőnek mindenekelőtt vallásos érzületét nézik, hogy ne essék terhére minden nap részt venni a növendékek közös isteni-tiszteleteben. A konfirmálandó növendékeket mindég külön osztályban tanítják, s e mellett kivált a szombat estéken tartott könyörgéseken (prayer meetings) a növendékek tetszés szerint vesznek részt; szóval a vallást a nevelés oly szükséges elemének tekintik, mint a munkát.

A cambridgei vizsgáló bizottság által kitüntetett növendékek névsorán (Honour-List) 1878-ban az intézet három növendéke szerepelt olyformán, mint a vallástanból 5-ik, 6-ik és 13-ik.

A fiú-középiskolák monitori rendszerét ez intézetben a német „*Mütterchen*“ (anyáskodó) rendszerrel helyettesíti, mely abban áll, hogy az idősebb növendékek a kisebbeket gondozzák, s házi és iskolai munkájok elvégzéséért felelősek. Az arravaló idősebb növendékeket a nevelés elveibe bevezetik s aztán gyakorlatra az ez intézettel kapcsolatban lévő ú. n. High scholba küldik. Az egy családhoz tartozó növendékek evés alkalmával a családanyát helyettesítő tanítónő körül ülnek; éjjel ugyanő ügyel fel reájuk. Minden növendéknek külön hálószobácskája van s az ú. n. egy családbeliekre egy-egy tanítónő ügyel fel, kinek hálószobáját a növendékeké veszi körül. A hálóterem czellákra való beosztása tökéletesen megfelel azoknak a követelményeknek, melyeket Narjoux a franczia tanító-nevelő intézetek dormitoriumaira nézve sürget, t. i

hogy minden leánynak legyen külön szobácskája és legalább két méter magasságú fal válaszsza el az ágyakat.*

A növendékek az egyes osztályokon nem nyargalhatnak át; hanem rendesen egy-egy évig maradnak mindenikben. Ha kivételesen egy növendék gyorsabban megy is át az alsó osztályokon, de az V-iken megakasztják úgy; hogy a három utolsó osztályra három évi tanulás kell okvetlenül.

Az angol nyelvet és irodalmat, a mathesist, a földrajzot és történelmet minden osztályban tanítják.

Látogatásom alkalmával a harmadik osztályosok mintegy 20-an algebrát tanúltak; mindenik ugyanazt a feladatot dolgozta, de rendre feleltek, mintegy utasítólag, hogy a magyarázó tanítónő, vagy a felelő növendék, hogyan vigye tovább a műveletet. Algebrai egyenleti példákat dolgoztak Todhunter kézikönyve szerint.

A növendékek minden órán érdemjegyet kapnak, melyeket a tanítónők dolgoznak fel rendre többi kartársaik számára, — úgy, hogy némely tantárgyból a növendékek másnap az előbbi nap eredménye szerint foglalják el helyöket az osztályban.

A mathematikai és történelmi órákon nem cserélnek helyet, mert zavart okoznának. Az érdemjegyeket szorgalomszakonként kétszer, tehát évenként hatszor küldik meg a szüléknek.

A tanulók dolgozatait a tanítók sohasem javítják külön, hanem a tanúlók magok javítják együttesen a tanteremben, oly formán, hogy a tanító egy-egy növendék dolgozatát felolvastatja. Ez az eljárás kiméli a tanító és a tanuló idejét, sőt a tanító szellemi erejét is — mint a tanítónő mondá. — A tanulók aztán a javítás szerint kapnak érdemjegyeket. 15—20 percz alatt igen sokat kijavítnak s a rákövetkező 20—25 percz alatt folyhat a rendes tanítás. Egy leczke rendszerint 30—40 perczig tart: Tájékoztatóúl ide igtatom az iskola két napi órarendjét.

* F. Buisson: *Dictionaire de Pédagogie.* Paris 1880. 732. l.

Hétfö.

Óra és perez	VII. osztály	VI. osztály	V. osztály	IV. osztály	III. osztály	II. osztály	I. osztály
8.45	Latin	Számtan	Tanulás	Rajz	Zongora vagy Algebra		Franczia vagy német
9.15	Franczia vagy német	Latin *	Számtan	Rajz	Biblia és latin	Biblia	Biblia
9.45	Számtan	Franczia vagy tanulás	Földrajz	Biblia	Biblia	Zongora v. latin	Rajz
10.15	Biblia	Biblia	Biblia	Zongora	Számtan	Franczia vagy német	Rajz
11.0	Testgyakorlat vagy séta				Zongora	Földrajz	Latin *
11.30					Térképkészitès	Testgyakorlat	Zongora vagy földrajz
12.0	Tanulás	Rajz	Franczia vagy német	Zongora	Franczia vagy német	Testgyakorlat	
12.30	Kúpszelettan	Rajz	Tanulás	Számtan	Testgyakorlat	Zongora v. latin	Testgyakorlat
1.0	Rajz	Elemzés	Latin *	Algebra	Testgyakorlat	Földrajz	Zongora vagy költészet
1.30	Rajz v. zongora	Shakespeare	Algebra	Latin *	Német vagy franczia	Számtan	Angol levél irás
3.0	Női kézimunka						
3.30	Zongora vagy kertészet	Séta					
4.30	Földrajz	Háztartás v. zene	Háztartás	Tanulás	Algebra	Latin	Gyermekkert
5.0	Gyermekkert	Zongora vagy német *	Tanulás	Nyelvtan	Latin *	Női kézimunka	Számtan
5.30	Algebra *	Földrajz	Zongora	Német vagy franczia	Ének	Költészet	Nyelytan és latin
6.0	Latin vagy zongora	Algebra *	Gyermekkert *	Földrajz	Franczia v. német tanulás	Latin és franczia vagy német	Nyelvtan

Kedd.

Óra és perez	VII. osztály	VI. osztály	V. osztály	IV. osztály	III. osztály	II. osztály	I. osztály
8.45	Geometria	Geometria	Geometria*	Számtan	Zongora vagy tanulás és latin	Latin *	Latin*
9.51	Tanulás	Tanulás	Franczia v. német	Ang. történelem	Elemzés	Zongora vagy történelem	Számtan
9.45	Számtan	Geometria	Irás	Biblia	Latin	Gyermekkert	Zongora vagy földrajz
10.15	Számtan	Zongora	Latin	Latin *	Franczia v. német	Calistheinika	Földrajz
11.0	S é t a		Zongora vagy Calistheinika		S é t a		
12.0	Franczia v. német	Irás	Számtan	Zongora	Tanulás és földrajz	Geometria	Költészet
12.30	Latin	Tanulás	Zongora	Háztartás	Gyermekkert	Franczia v. német	Geometria
1.0	Geometria* vagy zongora	Latin	Elemzés	Irás	Számtan	Történelem	Franczia v. német
1.30	Trigonometria	Biblia	Irodalom	Franczia v. német	Földrajz	Zongora vagy történelem	Irás
3.0	N ő i k é z i m u n k a						
3.30	Zongora vagy kertészet	S é t a					
4.30	Főzés	Német v. franczia	Főzés	Zongora	Geometria	Rómaiak történelme	Ang. történelem
5.0	Főzés	Zongora	Főzés	Olvasás*	Nyelvtan	Számtan	Értel. gyakorlatok
5.30	Főzés	Számtan	Főzés	Tanulás	Nyelvtan	Biblia	Gyermekkert vagy zongora
6.0	Görög*	Nyelvtan *	Tanulás	Geometria*	Zongora vagy tanulás és tört.	Nöi kézimunka	Zongora vagy gyermekkert

A *-al jelzett leczkéken nem minden csoport foglalkozik a kiirt tárgygyal, hanem csak a haladottabbak. A különböző csoportokra oszlás nem csak a mathematikára, hanem a nyelvekre, sőt a zene elméletére is kiterjed. A természettudományokra hetenként legalább 3½—4 órát szentelnek.

A VII. osztály egy csoportja a mathem. folytatásául szombat napokon a logikából kap leczkéket, s szerda napokon Whately logikáját olvassa.

Szombat napokon séta helyett a kertben foglalkoznak, s e mellett is az osztályok egy részének külön kertészeti leczkéje van.

A calistheinika a testgyakorlat felsőbb vagy inkább leányiskolákba való német jelenti.

Hogy az iskola arczúlatáról való kép teljes legyen, naplómból még a következő megjegyzéseket igtatom ide.

Az első osztályban a legifjabbak számtant tanúltak. Ez osztály talán a legnépesebb; 28—30 tíz—tizenegy éves leánykából áll. Sokszorozási feladatokat dolgoztak. A tanítónő azt írta a táblára, mit a növendékek neki dictáltak. A szorzási összegeket ők mondották meg, ők adták össze stb. A mértékekről gyakorlati példákat elemeztek és gyakorolták az átváltoztatást.

A harmadik osztályban német verseket mondottak fel a növendékek minden elemzés nélkül.

A negyedik osztályban Julius Cæsar Bellum Gallicum-a I-sö könyvét fordították. A rendetlen igék főidőit a növendékek eléggé ismerték.

A physiographiát szintén a kérdezgető módszer szerint tanítják.

Néha a tanító dictandóban ad fel kérdéseket s a növendékek papirszeletekre írják a feleletet, oly formán, hogy a kérdés helyett annak a számát jelölik meg csak pl. I. k. Számláld elő Európa nevezetes fensíkjait; IV. k. Melyek Ázsia fősivatagai? stb. Leczke végén a növendék a helyesen leírt feleletek számához mért érdemjegyeket kap. A legfelső osztály physiographiája magában foglalja a csillagászat és geologia elemeit.

Pénteken és szombaton mindég természettudományi leczkék vannak, s ilyenkor a növendékek nagyobb csoportokra vannak osztva. Növénytant és vegytant tanulnak, mert — mint az igazgatónő mondá — azokat tudják illusztrálni, de állattant nem tanítnak, mert «sem elefántjok, sem hyppopotamusok nincs».

A zeneterem igen érdekes; öt picziny szakaszban 5 zongora van, az előteremben ismét egy zongora s így egyszerre 6, illetőleg

12 növendék játszhatik anélkül, hogy egymást zavarnák; sőt ottlétemkor egy négykézre írt darabot háromszorosan, azaz 12 növendékkel játszatott a zene-tanító, mert — mint mondá — az időmértéket ekként jobban megszokják.

Délben a nagy étteremben ebédeltünk, mind a 150 növendék egyszerre étkezik. Mindenik osztály a vezértanítónő körül ül, oly formán, hogy egyik sor növendék németül, s a velök szembe ülő sor francziául társalog. Az idegen nyelven való társalgás az I-ső osztály kivételével mindenikre kötelező. Reggel és luncheon alkalmával a kicsinyek és nagyok együtt ülnek, hogy a testvérek és jóbarátok egymással lehessenek. Délután többek közt a zeneelméleti leczkére is elmentem, melyet egy szakférfi tanít. Ha éneket nem tanúl is a növendék, ha t. i. nincs rá tehetsége, de az elméletet okvetlenül kell tanúlnia. Mintegy 15 növendék volt az osztályban, kik Macfarren kézikönyve szerint * az accordokról tett kérdésekre feleltek, helyesebben mondva társalogtak a tanítóval. Nehányan igen értelmesen beszéltek, de úgy látszott, hogy nagy részök a gyakorlatban szabatosabb, mint az elméletben, mert pár négyes kardalt (egyet Mendelssohntól, egyet Macfarrentől) egészen korrektül adtak elő. Az ének és zenedarabokat a férfi zenetanító szokta kiválasztani és betanítás végett a tanítónőknek átadni.

A tornát itt egészen úgy tanítják mint a fiú-iskolákban. — A leánykák fiú-ruhát öltenek a torna órán, s befont hajokkal úgy néznek ki, mint európai-khinaiak. Kétségtelen, hogy a szabadabb testmozgásra csupán ez a ruha alkalmas, s az is bizonyos, hogy ez a mozgás erőteljes pótlása a leányok csöndes játékainak.

Az estéket mindég zene és szónoklati darabok begyakorlására fordítják. Tulajdonképen nem szoktak és nem is szabad a növendékeknek este tanúlni. A nappali tanuláskor is mindég szem előtt vannak a növendékek; pl. míg a nagy rajzteremben nehány idősb növendéknek egy tanítónő rajzot tanított, azalatt ugyanott a

* *Elements of Harmony.* London 1877. IV. kiadás.

kisebbek csendesen foglalkoztak, s csak a csengetyű szóltával volt szabad helyöket változtatni.

Rendszeres tantárgyak — melyekből egyszersmind vizsgálatokat tartanak — a ruha-szabás és készítés, a háztartás, a főzés és az elemi élet- és egészségtan, kapcsolatban a házi orvoslással és a betegápolásban való gyakorlati útmutatással. A most említett tantárgyakból a növendékeket a Society of Arts biztosai szokták vizsgálni.

A házi rendet a leányokból kinevezett præfektek szokták fenntartani, s a szolgálók csak a nehezebb munkát végzik, a könnyebbeket, pl. ágyvetés, portörlés stb. — sőt néha a mosás könnyebb részét is — a növendékek végzik.

Este $^{8}/_{4}$9-kor feküsznek s reggel $^{1}/_{2}$7-kor kelnek. Reggeli előtt nincs tanulás.

A cambridgei ú. n. «local» és «higher local» vizsgálatokon az utóbbi három év alatt sok növendéke tünt ki az intézetnek angol irodalomból és történelemből, számtanból, Euclidből és nemzetgazdaságtanból; a Science and Art Department vizsgálatain pedig csak 1877-ben közel 40 növendéke tett sikeres vizsgálatot a földrajzból; úgyszintén a mathesisből s nehányan a rajz különböző ágából. 1879-ben 15-en tettek sikeres vizsgálatot a mathesisből, 9-en az elemi vegytanból, 2-en a geologiából s 5-en a növénytanból.

Egy növendék a South Kensingtoni nagy verseny-vizsgálaton, a nemzeti művészeti versenyen (National Art Compesition),* a második dijat nyerte el. A Society of Arts 1879-iki vizsgálatain három növendék tünt ki a zeneelméletéből, s tizenkilenczen tettek sikeres vizsgálatot a kereskedelmi történelemből és földrajzból. Múlt évben (1878) 50 font jutalomdíjt nyertünk — mondá az igazgatónő — a Science Department-től, s ez évben mintegy 80-ra van kilátásunk.

Mint már említettem, ez intézetbe csak nonkonformista lelki-

* E vizsgálatok mértéke és követelményei a művészeti oktatásról szóló fejezetben vannak tüzetesen leírva.

pásztorok leányait veszik fel. A 88 legjobb növendék a teljes ellátásért évenként csak 15 fontot, kettő 18-at, tizenhét 20-at, tizenhat 25-öt, hét 30-at, tizenkilencz 35-öt és egy 40-et fizet. Az intézet eleitől fogva mindég tele volt; a fokozatosan berendezett fizetés ellen egy szüle sem reclamál, az előljáróság pedig arra törekszik, hogy a 15 fontnál magasabb díjakat folyvást alábbszállítsa.

Felméri Lajos.

TOMPA MIHÁLY EMLÉK-ÜNNEPE

Igriczíben, Borsodmegyében, 1880. május 17-én. *

Mint szép álomra, úgy emlékszem vissza ama szokatlan élénkségre, melynek Igriczi csendes utczáin egy évvel ezelőtt tanúja voltam. Köznapi felfogása következtében a kis falu népe rendkívüli jelenséget látott már abban is, hogy szentegyházának belsejében egy vörösszegélyű szürke márványtáblát illesztettek be a falba. Az a szárnyra kelt naiv hír pedig, hogy azt az aranyírásos követ megnézni május 17-én a szomszéd helységekből, meg Miskolczról is sokan ideérkeznek, egészen kihozta a sodrából. Nem csuda tehát, hogy a kellemes pünkösd másodnapi reggelén a falu kicsinyje és nagyja talpra állott s a templom és paplak felé özönlött. S mivelhogy a hír csakugyan megvalósúlt, s Mezőcsátról, Ároktőről, Tisza-Keszből, Tarjánból, Nemes-Bikkről, Papiról, Bábáról, Emődről és Miskolczról gyalogosan, egyszerű és úri fogatokon nagy számmal érkeztek az idegenek: a csínosan épült kis ref. templom csakhamar zsúfolásig megtelt a hallgatósággal.

* Most egy éve, hogy Tompa Mihály szülőföldjének, Igriczinek templomában emléktáblát helyeztek el a jeles költő tiszteletére. Szivesen adunk tért ezen kegyeletes, szép ünnep évfordulóján az alábbi közleménynek. Szűk körben, az iskola szerény falai között pendítették meg az emléktábla állításának tervét, tanítók, lelkipásztorok valósították meg azt, ők tették részesévé a népet oly ünnepnek, a milyet minél többet szeretnénk látni. Kezdettől fogva szószólói és hirdetői voltunk az ilyen ünnepeknek, melyeket a tanító akár az iskola falain belül tanítványai — akár azon kívül a nagyobb közönség számára rendez. Igy lesz az iskola a szó legnemesebb értelmében az élet veteményes kertjévé, a nép így tanulja igazán megszeretni, megbecsülni iskoláját s a tanító is így lesz nemcsak a kisdedeknek, hanem magának a népnek nevelőjévé. *Szerk.*

Tizenegy óra volt, a midőn Luthernek egyik gyönyörű közéneke, a «Jövel szentlélek úr Isten» kezdetű, megzendűlt. A közös isteni tisztelet fensége mindenkit magával ragadt, s midőn a miskolczi dalegyesület egyházi dala is elhangzott: az alsóborsodi ref. egyházkerület érdemes és köztiszteletben álló volt esperese, nagytiszteletű *Édes Albert*, a legmélyebb megilletődés közt kezdé el szónoki beszédét. — Könyezve emlékezett meg lelkének eme drága barátjáról, s míg egyrészről megindító alanyi kitéréseivel ura lőn érzéseinknek, másrészről az agg szónok nem egy nyilatkozata dicső fényt vetett Tompa Mihálynak élettörténetére.

A köztetszésben részesült beszéd után alulírt olvasta fel emlékbeszédét. *Nagy örömemre szolgált, hogy tanítványaim voltak a kezdeményezők, s így kedves kötelességemnek tartottam, hogy annak létesítésében magam is lehetőleg közreműködjem.*

Az emlékbeszéd felolvasása után a tiszáninneni ref. egyházkerület leánynevelő-intézetének igazgatója, *Tóth Pál* lépett a szószékre. Megnyerő hangja, mesterkéletlen előadása teljesen megnyerte a közönséget, s azt a feladatát, hogy Tompától néhány költeményt szavaljon el, a legkitünőbben oldotta meg.

A kellemes hangulatot nem kevéssé fokozta a helybeli egyház kurátorának rendkívül rokonszenves felszólalása. Az egyszerűség minden kitünő vonása megvolt beszédében, s mint egy vendégszerető házi gazda, úgy köszönte meg a jelenlévők szíves részvételét, figyelmét. Igéretet tőn, hogy az emléket hűségesen megőrzik, s gondjuk lesz rá, — mondá — hogy, ha *a pesti iskolás gyermekek így nyilvánították tiszteletöket a mi Tompánk iránt, a mi iskolánkban is, mint a jóérzések eme erdejében, a Tompa borostyánjának levelei folyton folyvást zöldeljenek, s egyszersmind az ő megemlékezésök se menjen feledségbe.*

Az őszinte nyilatkozat ezen szavai igen jól hatottak mindnyájunkra, s bízvást mondhatom, mindenki megelégedetten tért haza, hogy szeretteinek a hallottakat és látottakat elbeszélje.

Az ünnepélynek czélzott eredménye el volt érve a nép körében is. S így még nagyobb örömmel siethettünk a helybeli ref. lelkésznek, *Fodor Lajos* úrnak hajlékára, hogy ott a magyar szí-

vességről, a magyar nő gazdasszonyi ügyességéről újabb és újabb meggyőződést szerezhessünk.

A magyar társadalmi élet jelenségei közt ez ünnepély tiszteletet érdemlő helyet érdemel, s bár mindaz, a mi annak külső érdekességét tette, elenyészett: nem szabad az ünnepély jelentőségének e sorsban részesülnie. Nyoma legyen a lelkekben, az elmékben. Ez okoknál fogva kérem a *Nemzeti nőnevelést*, hogy az említett *emlékbeszédet* közleményei közé avatni szíveskedjék.

Mélyen t. gyülekezet!

Nekem jutott a szerencse, hogy e bár ünnepélyes összejövetel, de családias megemlékezés alkalmával Tompa Mihály megdicsőült szelleméhez kegyeletes szavakat intézzek.

Nekem jutott a szerencse, hogy elmondjam azon indító okokat, a melyek ez egyszerű emléktáblának létrejövetelénél tényezők valának. Ennek kapcsában óhajtom egyszersmind kimutatni, hogy, habár oly erkölcsi és szellemi emléket állított magának az ő élete és működése által Tompa Mihály, melyhez valóban méltán eljárhat imádkozni a maradék, s a melylyel maradandóság tekintetében szerény emlékjelünk épen nem mérkőzhetik: mindezek daczára az emberi nemes cselekedetek egyik legszebb tényét hajtjuk végre ez ünnepélyes pillanatban, a midőn e Tompa Mihály emlékének szentelt táblát — hogy úgy mondjam — leleplezzük.

S végűl nekem jutott a kedves feladat emlékezetbe hozni egy nemes és hű szív belső életét, küzdelmeit, törődését vagyis érinteni nagy költőnknek, Tompa Mihálynak költészetvilágát, azaz jelezni ama lelki életbeli elemeket, a melyekkel a figyelmes olvasó az ő költeményeiben találkozik.

Midőn e szép, e megtisztelő, de csekélységemre nézve ép oly nehéz feladat teljesíthetése czéljából a mélyen t. gyülekezet szíves figyelmét tisztelettel kérem, óhajtom azonnal kinyilvánítni, hogy e jelen ünnepélyes alkalommal az én keblemben kettős érzés honol. A fájdalom és öröm érzete egyszerre szólít meg. Bánatos fájdalmat érzek a miatt, hogy Tompa Mihályunkat már 12 évvel ezelőtt elvesztettük. S nemcsak azt a szeretetreméltó, jól ismert embert vesztettük el benne, a ki gyermekéveit e vidám kis hely-

ség poraival játszodozottan és virágos rétjein futozva töltötte el; hanem azt a nagyhírű költőt is, a ki költői irodalmunk egyik tündöklő csillaga volt; a kit minden gyöngéden érző kebel felettébb tisztelt, becsült és szeretett; a ki mint lelkipásztor is a leghívebb és legbuzgóbb édes atyai éber gondossággal virasztott az ő — hit, remény és szeretetben gazdag lelkű — hallgatóinak lelki boldogsága felett, s a ki mindezeken kívül mint a leglángolóbb ragaszkodású férj, leggyöngédebb lelkű atya, hű barát és igaz érzésű embertárs volt mindenki előtt ismeretes.

E szomorú érzés ellenében az a tudat gerjeszt örömet lelkemben, hogy Tompa Mihály érdemei általánosan el vannak ismerve. Szelleme itt hódít közöttünk, s a mit a Múzsa neki az ihlet óráiban sugalmazott, az visszazeng szíveinkben ma is, s őt nem fogja nemzetünk sem elfelejteni. Tompa Mihály tehát nincs átadva az örök feledékenységnek, sőt erősen hiszem, hogy neve hosszú időn át ifjúságban fog élni az olvasni tudó és olvasni szerető emberek ajkain.

Megerősít e föltevésemben t. gyülekezet épen az a körülmény, a mely minket e nevezetes napon e helyre összegyüjtött. Mert hiszen ez sem egyéb, mint kinyilatkoztatása azon örömnek, hogy nekünk e vidéken születetteknek vagy lakóknak jól esik tapasztalnunk a Tompa neve iránt tanúsított érdeklődést és szeretetet. Úgy látom, hogy e község minden tagja kedvesen jegyzi azt meg magának, a mi ez ünnepélyt létre hozta. Azt t. i., hogy Budapest fővárosunk egyik *polgári leányiskolájának növendékei áthatva a Tompa költészetének nemes irányától, nagy gyönyörüség közt bölcs elveket tolmácsoló tárgyaitól, szerény gyüjtésök által tették meg az első lépést ez emlékkő létesítését illetőleg.*

És ez annyival inkább nagyobb fontosságú cselekedet, mivel minálunk magyaroknál a felnőttek is gyorsan el szokták felejteni a megholtakat, ha még oly nagyok és hírnevesek voltak is. Sok év tizeden, sőt századon át legjelesebbjeink közől nem egy jeltelen sírban porladott. És még ma sem birtunk annyira menni, hogy legalább legnagyobb királyunknak az igazságos Mátyásnak emlékoszlopot állítottunk volna.

Más mívelt államokban régóta nem így van ez t. gyülekezet! Még kisebb költőikről is folyton folyvást megemlékeznek; megjelölik születéshelyöket, lakóházaikat, a melyekben esetről esetre laktak, avagy a melyekben jeles műveiket teremtették. Megszerzik és buzgalommal olvasgatják munkáikat. S miként a hálás gyermekek koszorúkat fonnak a sírhalomra, melyben a sok nyugtalanságot átélt szülék kedves hamvai porlodoznak: minden évfordulóban összegyülekeznek és tanúságos ünnepnapokká avatják azon napokat, melyeken az illető jelesek elköltöztek. És ha ez nagyon hangosan beszél azoknak az embereknek lelki mívéltségükről, úgy-e t. gyülekezet nem volna az szép dolog mi tőlünk sem, ha nekünk az mindegy volna: Tompa Mihály akár itt, akár másutt élte legyen át a gyermek kor felejthetetlen éveit? Úgy-e pirulás futná el arczunkat, ha mások elzarándokolnának Igriczibe, melyről a költő oly sokszor emlékszik a gyermeki szeretet forró érzésével, s mi itt azt sem tudnók, ki volt az a Tompa Mihály?! Úgy-e szégyenlené azt a mi önérzetünk is, ha Tompát már rég megsemmisítette volna ránk nézve a halál ereje! Ha az ő hírét, nevét átadtuk volna azoknak a tanároknak, a kik az ilyen nagy emberekről szoktak tanításokat tartani a nagy iskolákban, mi pedig itt semmit sem hallanánk az ő halhatatlan érdemeiről?! Én úgy gondolom, hogy az ily állapotot úgy e tősgyökeres magyar község, mint szép megyénk minden igaz fia nagyon restellené. Ugyanazért örvendezzünk annak, hogy ez emléktábla most már napról napra eszünkbe juttatja azt a nagyhírű embert, ki, mint igen szegény fiú, itt kezdette meg tanulói pályáját s csupán csak az akkori *oktató úrnak* érdeme, hogy nagyobb iskolabeli tanulóvá lett.

Ez emléktáblát tekintsük úgy, mint a földmíves tekinti a kis magot.

Elveti jóreménység fejében, a gondviselő Istenre bízván annak egészséges kifejlődését. Nem lehetetlen t. gyülekezet, hogy a mint most mi ide állítottuk szeretettel e kőtáblát, mások, talán egy új nemzedék azt fogja eszközölni, hogy e nagy költő legnépiesebb munkái olcsó kiadásban megjelenjenek s így min-

denki megszerezhesse; majd meg megíratja e jeles ember életrajzát s minden iskolás gyermeket megajándékoz vele.

S ennek az eljárásnak nemcsak a haszna lehet, hogy e megyében minden olvasni tudó ember előtt ismeretes lesz Tompa, a költő; hanem figyelmeztetőleg hathat másokra jeleseink életének tanulmányozása czéljából. E megye ugyanis soha sem volt szegény nagy emberekben; de mindig szegény volt olyanokban, a kik róluk kimerítő ismertetést írtak volna. Innen van, hogy sokan megvénülnek a nélkül, hogy hírneves embereinkről valamit csak hallottak volna.

Igaz ugyan, e tekintetben van egy vigasztalásunk. S ez az, hogy ezzel nemcsak mi vagyunk így, hanem az egész magyar nemzet. Mi általában kevésre szoktuk becsülni nagy embereinket. A németek, a francziák, az angolok, sőt az oroszok nagy embereiről a mi tudós férfiaink hosszú és fáradságos tanulmányokat írnak; de nincs oly művünk még, a mely egy Zrínyi Miklósnak, Kazinczynak, Berzsenyinek stb. életét teljes kimerítéssel és sokoldalúsággal tárgyalná.

Ezeket minden lépten-nyomon tapasztalva, még inkább van okunk örvendezni e szép ünnepély tartása felett, s még szorgosabban ki kell nyilvánítnunk hálás elismerésünket azon t. férfiú előtt is, a ki, mint jóhírű lapjának érdemes szerkesztője azt a fentebb említett indítványt íme, a megtestesülésig támogatta. Ma már itt áll az emlékkő s Tompa Mihály költészetének bölcsője kegyeletteljesen meg van örökítve.

Nem volnék igazságos t. gyülekezet, ha azt mondanám, hogy ez emlékkő beillesztéseig e helységben semmit sem tudtak Tompa Mihályról. Ellenkezőleg; sok népdalt is énekelnek tőle. E tábla sem azt akarja jelezni, hogy azok a kőbe vésett betűk bizonyosabban megőrzik az ő emlékét, mint szíveink az iránta élő hálaérzetet, hanem arra akar figyelmessé tenni, hogy Tompa költészetében a népélet ideálisabb oldala, a délibábos rónaság szeretete, a változatos, vad virágokhoz való ragaszkodás azért van meg, mert e szép vidéknek szépséges helyiségében élte át legfolyékonyabb időszakát. Itt laktak nagyszülői, a kikről sok költeményé-

ben odaadó szeretettel nyilatkozik. S kedves és nagyon megfigyelendő vonás az a Tompa életében, hogy az ő egyszerű nagyszüleiről soha sem felejtkezett el. Pedig ő ugyancsak elbízhatta volna magát, mert fiatal korában írt költeményei; népregéi folytán a hírnév azonnal szárnyára emelte; a legnépszerűbb költők: Petőfi és Arany szerető barátságukban részesítették; azután előkelő családból házasodván, nagyobb fényű emberekkel jött összeköttetésbe. De az ő ragaszkodó szíve semmit sem változott. Gondviselő nagyanyját mindig úgy emlegeti, mint jó édes anyját, s szelíd költői esdekléssel zengi el szerető hű lelkű nejének, hogy miért és mily nagyon kell nekik ezeket a jó nagyszülőket szeretniök. Fiait mintegy önmaga rakosgatja a porfödött, naptól égetett karok közé s verselget nekik e nagyszülők iránti hálás szeretetről. Imádja bennök az egyszerűséget, őszinteséget és csendes kis örömek iránti fogékonyságot.

Ezt a hő vonzalmat átviszi Tompa az egész földmíves osztályra s oly sok szépet elmond rólok és oly kellemesen, mint Petőfi Sándor avagy Arany János. Még nyelvünk bája is azzal a jellemzetességgel van képviselve költészetében, a mint e vidéken ez lelkébe oltódhatott. Szóval, mienk, e vidéké ő, akár úgy tekintsük, mint a népmondák hírneves feldolgozóját, akár a virágregék allegorikus szövevényeit olvassuk tőle, akár a családi boldogság édes érzéseit zengje, akár lantjának hazafias húrjait szólaltassa meg, avagy népdalait hangoztassa.

E körülményt hirdetni hivatása ez egyszerű emléktáblának!

Vajha egyébkor is lenne szó e tábla közelében Tompa Mihályról! Vajha gyakran, nagyon gyakran nyilatkoznék rávonatkozólag e megye élő szeretete! Vajha a tanuló ifjúság elé követendő példaképen állítanák Tompa munkás életét, nemes jellemét. Mert hiszen az a szorgalom, mely neki egyedüli pártfogója volt a haladásban; az a nyájasság, mely őt jellemezte; az a vidám lélek, mely környezetét mindig kedvesen mulattatá; s jó szíve, melyről hívei, barátai és ismerősei megindító dolgokat beszélnek, az érdeklődést, az emlegetést, sőt többet: a követendő példáúl való választást, mindeneknél jobban megérdemlik. Tompa Mihály mint költő

és mint pap, folytonosan egy czélért küzdött. Az volt a czélja, hogy a nép művelődésének nagy kertjében helyet foglaljon, s mindazon ismereteket és érzéseket közös vagyonná tegye, melyek a társadalom szüntelenül fel-felmerülő bajai ellen menedékül szolgálnak és egyszersmind oly gyümölcsöket érlelnek, melyekből az állam mindenik polgára áldva részesül. S e nagyfontosságú munkát végezte Tompa Mihály, szerényen, jósággal teljesen, mindig komoly törekvés közt. Eszméi mindig mélyek, tanúlságosak. S habár hiányzik is némely költeményéből a fenség s az erős felindulás: a hazafias szellem mindenik költeményében feltalálható. Ő mindig nemzeti, érzésben, tartalomban és formában egyiránt. Lelke tele van lángoló érzelemmel, de inkább a fájdalom, mint az örömérzete ömlik el költeményein. Hazafi bánata és kétségbeesése megindító, magasztos. Mint a gyermekét vesztett édesanya kesereg haldokló magzata fölött, úgy csüng ő hálásan szeretett hazáján s a haza vélt bukása felett elkeseredve, a világrend ellen fellázadva, kínosan tépelődik; csak sokára csillapodnak szenvedélye árjai, s nagy későn hangzik fel a nyugodtabb kebel szelíd éneke. Időszakokat jeleznek azok a költő kedélyéletében. Volt eset rá, hogy lelke mérlege mintegy elveszté egyensúlyát, s a kétségbeesés durva poroszlója fenyegeté mélyen szenvedő költőnk életét. A hit ereje azonban lecsendesíté indulatait; a költő ismét visszatért öntudatához s megható elégiákban sírta el tépett lelke zokogó fájdalmát. Költészete legközvetlenebb bájjal nyilatkozik dalaiban, melyek közül nem egy országszerte hangzik népünk ajakán. Elégiáinak méla bája, mély gyöngédsége, a fenség kellemeivel bír; ezekben sohasem bágyadt, akár a végtelen szerelem gyöngéd érzéseit tolmácsolja, akár korán elhúnyt gyermekeinek sírhalmánál zokogjon, avagy a természet nyugodt, nyájas mosolygásán, a fák sárgapiros leveleinek hullásán merengjen, mélázó kedélye teljesen öszhangzik az alkalom hangulatával, a természet bájaival. Sokszor lelkesül erős, lendületes ódákra, de azok nem mindég oly fokozatosan, terjengés nélkül emelkedők, mint elégiái, s fordulataiban nem oly mértékben bírják az ódai fellengést. Gondolatai erőteljesek, de az a allegoriai képes nyelvet sohasem kerüli, hazafiúi,

sőt polgári magas érzéseit is ezek alá rejti. Mélyen érez mindig, s habár nem mindig van kellő ereje a szív küzdelmeinek feltüntetéséhez szellemének fénye: szívének jósága, mindenik költeményén rajta ragyog.

Szabadságharczunk lezajlása, majd fogsága után írt költeményein mély bánat és kevés remény ömlik el.

Az imádásig szeretett hazának porba tiportatása, leghűbb és legnagyobb szellemű hazánkfiainak bitófán avagy golyó általi kivégeztetése, soknak terhes rabsága és meggyalázott száműzetése, s épen ezen nyomasztó idők alatt gyermekeinek sírba való hanyatlása, a mélyen érző és gondolkozó embert, papot és atyát, a kétségbeesés pokoli kínjaival gyötörte. S ezen körülményekben van annak oka, hogy a deli, erős férfiún lassú pusztulás vett erőt, arcza sötét, méla bánat tükrévé vált, csak szelleme tartotta meg régi szárnyalását és szíve az érzés tiszta mélységét. Ez angyaljóságú nő szerető ápolgatása enyhítette az ő gyötrő kínjait és tette elviselhetőkké életének megszámlált utolsó pillanatait, míg végre 1868. július 30-án kiszenvedett.

Azóta nagy költőnk is, az élet szigetében, — miként ő a temetőt nevezni szereté — piheni hosszú, nagy álmát. Körülötte hullám és zivatar mindenütt, de ő csendesen, bántatlanúl szunnyadozik. Kikötő helyét a hamvai temetőben díszes emlékoszloppal ékesíté a gömöri közönség. Mi e régi, e kedves kis helység, a hol a költő legmaradandóbb lelki benyomásait szerzé, mi mondom e kedves kis helység szentélyében helyeztük e táblát. S míg egyrészről kegyeletet tanúsítottunk a nagy költő érdemei iránt, más. részről a megyénkben létező ereklyéket szaporítottuk. Nyomot hagyunk ez által tisztelt gyülekezet, Tompa Mihály érdemei felé, hogy intő és buzdító jel legyen utódainkra nézve a tekintetben, hogy mily szempontból hírneves az irodalomtörténetben e kis, tiszta magyar község, s ne legyen ember e vidéken, ki ne tudná megmondani; ki volt Tompa Mihály! Beszélgessenek a nagy költővel, hallgassák meg, midőn a mondák szelíd eseményeit beszéli el, midőn a virágok méla, ábrándos, titokzatos történetecskéit adja elő; midőn a rajongva szeretett hazáról énekel, avagy a családi

élet gyönyörködtető és bánatteljes borus pillanataitól van költői lelke megilletve. Hadd lássák, hadd ismerjék meg az ő nemes jó szívét, mely minden szép, nemes és igaz iránt, oly meleg volt mint a láng; mert habár lassú hamvadás enyészti e szívet, a hamvai temetőben, hol sírját a leghűbb nők egyikének kegyeletes kezei ápolják, az a forró ragaszkodás, azaz őszinte mély érzelem, mely őt annyira jellemzé, az nem semmisülhet meg soha.

Emlegesse őt ez értelmes községnek minden rendű és rangú lakosa; tanúljon meg tőle költeményei közül, hacsak nehány sort is; s győződjék meg, saját maga mindenki a felől, hogy a megboldogúlt költő mennyire szerette ezt a vidéket, habár életpályája el is szólította innét, mily epekedve vágyódott ide vissza. Győződjék meg azon állításom felől, mennyire szerette a társadalom ama hasznos, de szerénykörű osztályát is, a melyhez szüleinél fogva tartozott. Végezetre tisztelt gyülekezet, hadd említsem fel még egyszer, hogy e családias színezetű ünnepélynek legszebb jelleget mindenek felett talán épen az kölcsönöz, *hogy az emlékkő létrejövetelét a nőnem ifjú tagjai kezdeményezték.*

Örök hálára főleg a nőnemet kötelezte le maga iránt Tompa Mihály. Virágregéi által, a mely czím alatt ő egy egész kötet költeményt írt, a családi boldogság, a női rendeltetés, a szerény engedelmesség, a házias szelídség, a jóságos cselekedetek, a bölcs élettapasztalat útait jelölte meg a nőnem előtt. S íme e szellem hódít, e költői oktató beszédek gyönyörű gyümölcseket teremnek. De a kivitel érdeme a borsodi hölgyeké, ez emlékkövet is ily gyümölcsnek tekinthetjük, s azonfelül egy jeles hazafi buzgó és maga is irodalmilag tevékenyen működő irodalombaráté, a ki előtt ez ugy a magam, mint az indítványozók, a hozzájárulók az érdeklődők nevében, mély tisztelettel mondok köszönetet.

E nap, szép napunk nekünk tisztelt gyülekezet, Tompa Mihályról emlékezett meg kegyeletünk. Megemlékeztünk róla piperétlenül, egyszerűen, de szívből fakadólag, a milyen az ő egész költészete; megemlékeztünk hasznos életéről, melynek egy igen kedves része e faluban folyt le; e falúban, melyről megemlékszünk mi, megemlékszünk az irodalomtörténet, megemlékszik a haza.

Reménylem erre, hogy erre Igriczi népe is nemcsak büszke, de méltó is lesz, híven kegyeletben tartván és megőrízvén a költő eme szerény emlékét, melyet ez alkalommal szeretetünk és tiszteletünk nyilvánítása mellett gondjaikra bízni, figyelmökbe kérni, örömmel vállalkozám.

Minket életpályánk elszólít innen; de magunkkal viszszük szívünkben a Tompa iránti tiszteletet, költészete szeretetét, s ennek kapcsában soha sem lehet Igriczit elfelednünk, a mely hűséggel őrzi legszentebb helyén ez egyszerű emléket. Elmondjuk Tompa tisztelőinek a szíves készséget, melylyel e fő-főhelyen óhajtá e táblát megörökíteni. Szívünk ragaszkodása a megdicsőült költő művei iránt egyre nőni fog, s e ragaszkodás Igriczire is kiterjedend.

Legyen áldás és béke velünk itt lent e földön és dicsőség az elhúnyt, de el nem feledett, ünnepelt költő szellemének oda fenn!

Dr. Kerékgyártó Elek.

A LÉGKÖRÜNKBEN ELŐFORDÚLÓ FÉNYTANI TÜNEMÉNYEKRŐL.

I.

Ezen tünemények, — melyek, valahányszor észlelhetők, szépségök által méltó felűnést keltenek s melyeknek a köznép az emberi nemre mindannyiszor rendkívüli befolyást hajlandó tulajdonítani, — a természettudósok vizsgálódásainak útjába legyőzhetetlen akadályokat gördítenek. Innen van sokoldalú magyarázatuk. E tünemények kiválóbbjait szándékozunk, kellő magyarázatok kiséretében, olvasóinkkal megismertetni. Részletes tárgyalásunkat bevezetésképen előzze meg nehány szó a fény töréséről a légkörben, mint miből a légköri fénytünemények nagyobbrészt magyaráztatnak.

A fénytörés tüneménye, azaz a fény irányának eltérítése, tudvalevőleg mindannyiszor megtörténik, valahányszor a fénysugár útjában más közeggel találkozik; tehát létre kell jönnie e tüneménynek akkor is, amidőn az égi testek fénye légkörünkbe hatol, s folytonosan ismétlődnie kell magában a légkörben is, mivel légkörünk levegője (különféle más természeterők behatásának lévén kitéve), nem lehet mindenütt egyformán sűrű, hanem nagyobbára annál sűrűbb, minél közelebb esik a föld felszinéhez. A levegőnek ilynemű állapotát légkörünkben a nehézkedés hatása idézi elő, hacsak más erő hatása nem zavarja. *Az égi testekből jövő fény irányának légkörünk által okozott eltérítését csillagászati fénytörésnek szokás nevezni.*

Legyen pl. mellékelt ábránkban AEB a földfelület egy részének, CZD a légkör határának E észlelőre függélyes keresztmetszete; Cs pedig a metsző síkban fekvő csillag helyét jelentse.

A *Cs*-ből *CsM* irányban érkező fény *M*-nél légkörünkbe hatol s irányától eltéríttetik, még pedig a beesési függélyhez töretik. Ugyan ez történik a légkörön át folytatott egész útján, mert a lég mindinkább sűrűbb lesz, s így útja nem lesz egyenes, hanem folytonos görbe, mely homorú oldalát a függélyhez fordítja, míg *E*-ben a föld felületét éri. *E* észlelő a fény valódi irányára azon irányból következtet, melyben az szemét éri s eszerint itéli meg a csillag helyzetét, azaz az észlelő azt képzeli, hogy a csillag az *E* ponton vont érintő irányába esik, holott az valóságban alantabb *Cs*-ben van.

Jóllehet ezen eltérés többnyire igen csekély, mégis figyelembe kell azt venni, különösen a csillagászatban, mint hol a csillagok valódi helyzetét kell ismerni, ezért sok jeles mathematikus foglalkozott ezen eltérés kiszámításával. Legnagyobbnak találták azt, ha az égi test a horizonton van, mely esetben a fénytörés által létrejött eltérés átlagosan 33 perczet tesz; tehát csaknem annyit mint a nap s a hold látszólagos átmérője. Ebből magyarázható azon tünemény, hogy mi a napot vagy a holdat már a horizon fölött látjuk; jóllehet az még teljesen alatta van s csak felső szélével érinti azt. Ennek következménye, hogy a nap korábban kel s később nyugszik, tehát a napok hosszabbak mint a minők volnának, ha földünk nem volna körülvéve légburokkal. Holdfogyatkozásoknál már többször előfordúlt, hogy a beárnyékozott holdat s a napot egyszerre lehetett a láthatár fölött észlelni. Gondolhatni, mily csodálkozást keltett az ilyen tünemény, míg a fénynek terjedési irányától való eltérését nem ismerték: Plinius azt egyenesen természetellenesnek nyilvánította. (Hist. nat. Lib II, cap. 13.)

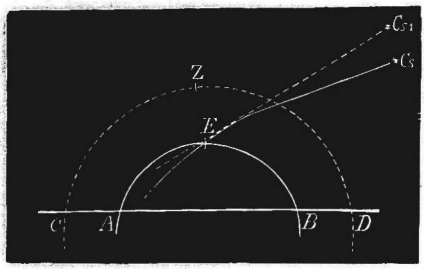

1. ábra.

A láthatár fölött a fénytörés által okozott eltérés nagysága gyorsan fogy úgy, hogy ha a nap alsó szélével a láthatárt érinti,

az 33 percznyi magasságban látszik a láthatár fölött, míg felső széle csak 28 percznyivel látszik valódi helyzete fölött. Ennek következtében a nap legalsóbb és legfelsőbb pontja közti távolság 5 perczczel kisebbnek látszik a valódinál, míg vízszintes átmérőjének hossza nem szenved változást; minélfogva a nap keltében vagy lenyugvásában néha kerülék alakúnak is tűnik fel. Hogy ezen tünemény nem mindennap észlelhető, azt a fénytörésnek az alsó légrétekben szenvedett rendkívüli változása okozza.

A csillagászati fénytörésből megmagyarázható tüneményekhez hasonlókat idéz elő a fénytörés légkörünkön belül is. Például a mint a láthatárhoz közellevő csillag magasabban látszik, mint valóban van, épúgy a valódi magasságánál nagyobbnak látszik valamely távollevő hegy csúcsa is, amint ezt a méréseknél észrevették. Az ilynemű mérések ez által nagy mértékben meg vannak nehezítve. Egy más következménye a fénytörésnek az, hogy a hegyek nagyobb távolságban tűnnek le a láthatárról mint a hogyan annak meg kellene történnie a földfelület görbülete miatt.

A világosság gyengítése a légkör által. Légkörünk nagy mértékben átlátszó, de mégsem tökéletesen átlátszó, mivel a rajta áthaladott fény hatásossága nagyobb távolságokban észrevehető gyengítést szenved. Ezen gyengítést pontosan meg nem mérhetjük, mivel egyáltalában oly eszközekben szűkölködünk, melyekkel a fény hatásosságát pontosan mérhetnők, s így csak megközelítőleg fejezhetjük ki e gyengítés nagyságát több természettudós által tett kisérletek alapján.

Erre vonatkozólag Saussure tett kisérleteket két különböző nagyságú ernyővel. Mindegyiknek közepén egy fekete kör volt, az egyiken 2 lábnyi, a másikon 2 hüvelyknyi átmérővel. Ezen körök körül voltak véve ép ily szélességű fehér gyűrűvel s a többi tér zöldre volt festve. Ezen két ernyőt Saussure úgy állította fel, hogy egyenlőképen voltak megvilágítva, azután lassan távozott úgy, hogy meglehetős pontossággal meghatározhatta azon távolságot, melyben előbb a kisebb, azután a nagyobb kör eltűnt szemei elől. Azon esetben, ha az ő szeme és az ernyők között levegő nem lett volna, azon távolságok, melyeknél a fekete köröket többé meg

nem különböztethette, úgy viszonylanának egymáshoz, mint a körök átmérői, tehát mint 1:12. A kisérletből azonban kitűnt, hogy az utóbbi távolság valamivel kisebb arányban áll a másikhoz, mivel a megmért távolságok 314′ és 3588′ tehát 1:11,427 viszonyban voltak egymáshoz. Saussure a köröknek ezen korai eltűnését a gyengébb fényhatásosságnak tulajdoníttotta, mely 3588′ — 314′ = 3274′-nyi uton 12:11,427 vagy 1:0,9522 viszonyban fogyott. Ebből a fény gyengítése bármely más távolságra kiszámítható.

Ilyen kisérletet tett a mult század elején Bouguer a holdvilágossággal. Az égi testek világossága ugyanis a körlégen áthaladván a különböző sűrűségű légrétegeken szenvedett visszaverődése következtében nagy mértékben gyengíttetik, még pedig annál inkább, minél alacsonyabban áll az égi test, minthogy a fénysugaraknak nagyobb utat kell meghaladniok a légkörben, mint mikor magasan áll a világító test. Bouguer a holdat választotta fényforrásúl és világítási erősségét külömböző magasságaiban hasonlította össze. Kisérleteinél a következő eljárást követte. Két minden tekintetben egyenlő papirdarabot vett s az egyiket a holdvilágossággnak tette ki, mikor a hold 19° 16′-nyi magasságban volt a láthatár fölött; a másikat gyertyafénynyel világította meg s a gyertyát addig távolította, míg a két papírdarab egyenletesen volt megvilágítva. — A gyertyának távolsága az általa megvilágított papírdarabtól a hold világítási erejének megitélésénél mértékül szolgált neki. A következő éjen a hold 66° 11′-nyi magasságánál ismételte ezen kisérletét. A két eredmény összehasonlításából kitűnt, hogy a hold világítási ereje, e két esetben 2:3 viszonyban volt egymáshoz; további kisérleteiből kitűnt, hogy a különbség mindinkább nagyobbodott amidőn a hold a láthatárhoz közeledett, s Bouguer állítása szerint a láthatár szélén a hold világossága 2000-szer gyengébb lett volna, mint a minővel 66° 11′-nyi magasságban bírt. Légkörünk a naptól jövő hősugarakat is gyengíti s ezen méréseinket a hőmérő hathatósan elősegíti. Ha tehát a fény gyengítése légkörünk által arányos volna a hő gyengítésével: akkor az utóbbi meghatározásából az előbbire lehetne következtetnünk; ezen arányosság azonban bebizonyítva

mindeddig nincsen. Így az eddig tett észleletek a világosság gyengítése körül még nagyon is elégtelenek. Még azon körülmény is megnehezíti a mérések pontosságát, hogy a levegő átlátszósága nem mindig egyenlő; befolyással van reá az időjárás is. Hogy minő befolyása van az időjárásnak a világosság gyengítésére, nem tudni; de úgy látszik, hogy a levegő annál tisztább, átlátszóbb, minél szárazabb. Így például a forró éghajlat alatt az ég sokkal tisztább és a csillagok oly fényt árasztanak, hogy világosságuknál olvasni lehet. Szibériában is nagyon átlátszó a levegő. A tapasztalásból tudjuk azt is, hogy nálunk gyakran eső előtt és után a levegő oly átlátszó, hogy távollevő tárgyak is, melyek különben homályosan láthatók, tisztán előtűnnek. Ezen tünemény meglehetősen ismeretes s a nép gyakran esőt jósol belőle.

A napi világosság. A megelőzőkben azzal foglalkoztunk, hogy a világosság miképen gyengíttetik légkörünk által. Ezen gyengítés következtében természetesen a nap fénye sem érintheti oly erősen a föld felületét, mint a minővel légkörünk külső határához ér. Lehet, hogy egy része a légkörben felhasználtatik úgy, hogy az nem képes többé mint fényhatás szerepelni: a napfény ezen részéről nem tudunk bizonyosat mondani. Egy másik jelentékeny részét a napfénynek a légkör minden irányban visszaveri, szétszórja. Ezen légkörünk által szétszórt fény nagy fontosságú az emberi nemre, minthogy nélküle az ég feketének látszanék s rajta a nap vakító fénye annál inkább feltűnnék; a nap által egyenesen megvilágított tárgyak igen világosak lennének, az árnyékban létezők ellenben egészen sötétek. Ezen ellentét erős világosság s teljes árnyék között szemünkre nagyon kártékony lenne, s másrészről az időjárás ellen megvédett helyeken, pl. a házak belsejében, a napvilágosságnak teljesen híjával lennénk. Az már most a kérdés, hogy mi lehet az oka a fény ilynemű elosztásának légkörünkben? Közönségesen a levegőnek egyenlőtlen sűrűségét szokás a visszaverődés okául felhozni, minthogy a fény ritkább közegből valamely sűrűbbe menvén át, a határfelületen részben visszaveretik. De ez nem lehet az egyedüli ok, mert az egyenlő sűrűségű légrétegek egymással s földünk felületével meglehetősen párhuzamosak, s így

a visszaverődés csak bizonyos meghatározott irányokban történhetnék; holott a légköri világosság épen azon tulajdonsága által tűnik ki, hogy minden irány-felé szét van szórva úgy, hogy a földfelület megvilágított részének bármelyik pontjához minden irányból érkezik fény. Így tehát más ok után kell néznünk. Ilyenre rá is akadunk a légkörben előforduló vízgőzbuborékokban. (Pogg. Ann. 76 köt. 161 l.) Ha a napfény útjában egy ilyen vízgőzbuborékkal találkozik, akkor egy részben visszaveretik; de többi része áthatja a vizgőzbuborékot a törés általános törvényét követve. Ebből következtetve, valaki azt gondolhatná, hogy a nap fénye nem eredeti irányban, hanem ettől mindenfelé eltérő irányokban érkezik a föld felületére, minek az volna a természetes következménye, hogy mi a nap helyett egész fényterületet látnánk az égen elterjedve, de a vízgőzbuborékokat úgy kell képzelnünk, mint két koncentrikus gömbfelület közé foglalt gömbréteget, melyen a fény áthaladván, eredeti irányában folytatja útját, mert a gömbréteg párhuzamos felületek által van határolva s így a fénynek belépésekor szenvedett irányeltérítése kilépésekor a réteg túlsó oldalán helyreállíttatik. Ilyen vízgőzbuborékok mindenkoron kellő számmal vannak a légkörben. Nincs is szükség, hogy azok igen nagy számmal fordúljanak elő, mert hiszen minden egyes buborékban négy lapon kénytelen a fény áthatolni s ugyanannyiszor veretik részben vissza s így csekélyebb számuk is tetemes visszaverődést idéz elő.

A szürkület és a hajnal. Légkörünk befolyása a nap világítására különösen akkor tűnik ki leginkább, mikor a nap lenyugvásban van. Már maga az alkonyati tünemény légkörünk nemléteben egészen más volna. Azon fénymennyiség ugyanis, melyet a föld felületének bizonyos része a naptól nyer, akkor az alkonyat alatt mindinkább csökkenne; de ezáltal az általános világosság nem fogyna egyenletesen, hanem míg az egyes tárgyak fekete árnyékai lassan az egész látókört elfödnék, a magasabban kiálló tárgyaknak nap felé fordított részei azon mértékben meg lennének világítva, mint délben. Így a világosság és árnyék hatásossága változatlan maradna, csak kiterjedésökben változnának, míg az

utolsó világos pontok eltüntével teljes éj állana be. De légkörünk hatása következtében a nap vakító fénye mindig gyengébb és gyengébb lesz, amint a nap magassága az égboltozaton fogy, miáltal mindinkább tisztúl az égboltozat, nem mintha világossága növekednék; de azért, mert világossága sokkal kisebb mértékben fogy, mint magáé a napé. S így megesik, hogy oly helyeken, hol a napot nem látjuk, nem is veszszük észre, mikor nyugszik az le, miután a légköri világosság az éj beálltát, — melynek tulajdonképen közvetlen a napalkonyat után kellene bekövetkeznie, — visszatartja és a szürkületet idézi elő. Ezen tűnemény reggel a nap keltét is megelőzi, amikor hajnalnak neveztetik. A szürkület közelebbi értelmezésére meg kell állapodnunk annak külső tulajdonságaiban, különösen tartamában. A közönséges életben a szürkület a napalkonyattól az első csillagok feltűnéseig tart, vagy pedig addig, míg a világosság a különféle házi munkák végzésére elegendő, ezt polgári szürkületnek nevezzük. A tudományban ellenben a szürkületet egészen a legkisebb csillagok feltűnéseig szokás venni, mert a légköri világosság oka lévén annak, hogy nappal a csillagokat nem láthatjuk, így azok feltűnését ezen világosság megszűnésének bizonyítékául tartjuk és ezen időpont képezi a csillagászati szürkület határát. Több meglehetősen megegyező szemléletből kitűnt, hogy a polgári szürkület a napnak 6^0-nyi, — a csillagászati pedig 18^0-nyi látókör alatti mélységénél végződik. Ha ezen határt biztosnak vehetnők, akkor képesek lennénk, valamely helyre nézve a szürkület tartamát az év bizonyos napjára számítás útján meghatározni, kiszámítván ugyanis azon időt, melyre a napnak egy 6^0 vagy 18^0-nyi övnek áthaladására szüksége van, ahol arra is kell figyelni, vajon a nap ezen övet merőlegesen vagy pedig ferdén haladja-e át, miből következik, hogy a szürkület a mérsékelt és hideg égöv alatt átalában hosszabb, mint a forró égöv alatt, és hogy tartama mindenütt az évszakokkal változik. Néhány mathematikai kisérletből kitűnt, hogy a csillagászati szürkület az egyenlítőnél majdnem mindig egyenlő tartamú. A legrövidebbek tartamát 1 óra 12 percznyinek találták és ezek a napéjegyenlőség idejére estek, a leghosszabbakét

1 óra 19 percznyinek és ezek a napfordulók (jul.-decz.) idejébe estek. Nagyobb földrajzi szélességeknél a legrövidebb szürkületek szintén tavaszszal és őszszel vannak, de nem épen a napéjegyenlőség idején a leghosszabbak, azonban itt is megfelelnek a napfordulók idejének; de aképen, hogy tél kezdetén a szürkület rövidebb mint nyáron. A $48^1/_2{}^0$-nál nagyobb szélességben a nyári napfordúló idején az éjjelek oly rövidek, hogy az esteli szürkületet közvetlen a hajnal váltja fel; az ilyen éjjelek száma annál nagyobb, minél inkább távolodunk az egyenlítőtől. A sarkokhoz közeledvén, a szürkületek mindinkább hosszabbodnak, magoknál a sarkoknál a félévet betöltő éjjelből az azt bevezető szürkület 51 napot s az azt bevégző hajnal szintén 51 napot foglal el. A mathematikusok nagy figyelmet fordítottak az erre vonatkozó feladatak megoldására, így pl. Bernoulli János öt éven át foglalkozott az ilynemű számításokkal. A mathematikai pontosság mellett azonban keveset figyeltek a befolyó természettani körülmények változásaira. Miután ugyanis a szürkület a fénynek légkörünkben való visszaverődésén alapszik, és légkörünk nem mindig bírja a fénysugarakat egyformán visszaverni, következésképen a nap azon mélysége a látókör alatt, amelyből még légkörünk látókör fölött lévő részébe fény hatolhat, nem mindig egyenlő; s így a felvett 6^0 és 18^0, valamint az azokon alapuló számítások csak megközelítő középértékeknek tekinthetők. Úgy látszik, mintha azokat az éjszakibb vidékekre nagyobbaknak, a délibbekre pedig — különösen azokra, melyek szárazságok által kitűnnek — kisebbeknek kellene venni; miután a sarkvidékeken a szürkületek nagyon is hosszak, a forró égöv alatt nagyon is rövidek szoktak lenni. Mindeddig a szürkület tartamáról szólottunk, tekintsük lefolytát. A mint a nap nyugoton letűnik a látókörről, keleten egy sötét gömbszelet támad az égboltozaton, mely eleinte lassan, azután gyorsabban emelkedik, áthaladja a zenithet és nyugot felé terjedvén, nemsokára majdnem az egész égboltozatot elfedi, úgy, hogy csak nyugoton egy kis szelet marad világosan, mely megint lassan fogy s végre ez is eltűnik. Ezen pillanat sokkal határozottabban jelenti a szürkület végét, mint a sötétség foka. Jelentse a mellékelt ábrában a

belső kör földünk keresztmetszetét, azon gyűrű, mely általa s a külső kör által határoltatik, légkörünk keresztmetszetét, mely könnyebb érthetőség végett a földhez képest nagyon nagynak van rajzolva. Legyen továbbá E azon pont, melyben az észlelő áll, és LZL_1 a légkör látókörünk felett lévő részének keresztmetszete azon síkkal, melyet a napon az észlelő álláspontján és a föld középpontján át képzeljük fektetve. Ha tehát a nap EN_1 érintő irányában áll, akkor ránk nézve épen lenyugvóban van és ezen pillanatban még megvilágosítja egész látókörünket. De ha tovább folytatja útját, akkor pl. N_2-ből, már légkörünk LMC részébe direkt fény nem jöhet, többi része ellenben még egyenesen a naptól kapja világosságát s ebből érkeznek visszavert sugarak E észlelőhez. A sötét LMC rész, melynek magasságát LC ív méri, képezi a sötét szeletet keleten, vagyis ez azon árnyék, melyet földünk saját légkörére vet. — Ha a nap N_3 állásba jő, akkor már láthatárunkba eső légkörünknek csak C_1NL_1 része nyeri világosságát egyenesen a naptól, LNC_1 nagyobbik részébe, s így E-be is csupán csak visszavert fény hatolhat. Ha a végre a nap N_4 állásba jő, mely úgy van választva, hogy N_4P érintő épen látóhatárunk legvégső pontján menjen át, akkor látóhatárunk direkt megvilágítása a nap által teljesen megszűnt. Ezzel végződik a szürkület egyik része, mely első szürkületnek neveztetik; ennek világossága a napsugarak egyszeres visszaverődése által eredt. A napsugarak kétszeres és háromszoros visszaverődéséből származó világosság létrehozza a második és a harmadik szürkületet. Feljebb megemlítettük, hogy a szürkület kezdetén keleten egy sötét gömbszelet keletkezik, mely a tünemény elején és vége felé lassan, de a körben

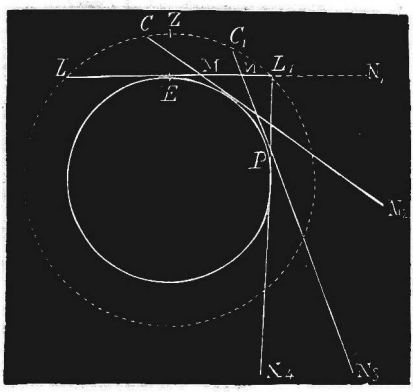

2. ábra.

meglehetősen gyorsan terjed az égboltozaton. Ennek oka az alábbi ábrából könnyen felismerhető. Képzeljük az árnyék legmagasabb pontját L től Z ponton át L_1-ig egyenletesen mozogni, amint ez valóban történik, mert az árnyék azon viszonyban halad, melyben a nap sülyed. Rajzoljuk fel az árnyék legmagasabb pontjának több egymásutáni helyzetét, pl. $L, C, Z, C_1 L_1$ úgy, hogy LC, CZ, ZC_1 és C_1, L_1 ívek egyenlők legyenek, akkor ezeket az árnyék egyenlő időkben futja be. E észlelő ezen pontokat EL, EC, EZ, EC_1 és EL_1 irányokban látja, melyek egymással LEC, CEZ, ZEC_1 és CEL_1 szögeket képeznek s ezen szögek nagysága szerint itéli meg az árnyék haladó gyorsaságát s így könnyen látható, hogy az Z körül a legnagyobb, L és L_1 közelében pedig a legkisebb lesz, még pedig ugyanazon arányban nő L-től Z-ig, mint a minőben Z-től L_1-ig fogy; tehát egészen a tapasztalással megegyezőleg.

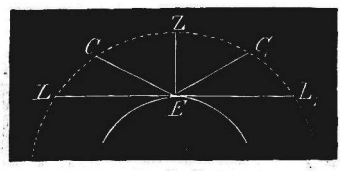

3. ábra.

A szelet ezen egyenletlen mozgásának még egy különös hatása van. Miután ugyanis a világosság mennyisége, melyet az égboltozattól nyerünk az égboltozat látókörünk felett lévő, megvilágosított részének nagyságától függ: következik, hogy a világosságnak a nap lenyugvása után eleinte lassan, azután bizonyos időhosszáig gyorsabban, végre ismét lassabban kell fogynia. Jóllehet ezen különbség valóságban az együttlétező második szürkület által gyengíttetik, mégis nagyobb részt észrevehető. Második szürkületnek nevezzük azon világosságot, melyet a légkör láthatáron alatt lévő s a nap által direkt megvilágított része látókörünknek kölcsönöz. Világos, hogy a második szürkület már az elsőnek tartama alatt is létezik, csakhogy hatása az első mellett alig jő számba. Még egy harmadik szürkületről is szólhatnánk, de ennek világossága már felette gyenge.

Pokorny Ottó.

VERES PÁLNÉ BENICZKY HERMIN

ELNÖKI BESZÉDE

az országos nőképző-egylet idei közgyűlésén.

(1881. május 8.)

Az országos nőképző-egylet története szorosan összefügg hazai nőnevelés-ügyünk történetével; nem csak azért, mert a nők magasabb képeztetésének szükséges voltát hazánkban először az egylet hangoztatta, s a közönség kebelében a nőnevelés iránt érdeket ébreszteni igyekezett; de azért is, mert az egyesület az általa fentartott elsőrendű felsőbb leánynevelő-intézet által a hazai leánynevelés-ügyre közvetlenül is jelentékeny befolyást gyakorolt és gyakorol folyvást. *

Az országos nőképző-egylet tanintézete ugyanis, ha szakszerű képzettséget nem nyújtott is a nőknek: hazánkban hosszú ideig az egyetlen intézet volt, mely oly leányoknak, kik nem kenyérkereset czéljából akartak ismereteket szerezni, a magasabb kiképeztetést lehetővé tette. S ha örvendezünk is azon, hogy a tanintézet ezen törekvésével ma nem áll egyedül, üdvös befolyását eltagadnunk épen nem lehet; s azért mint a nőnevelés történetébe illő kiváló fontosságú mozzanatról emlékezünk itt meg az országos nőképző-egylet ez évi közgyűléséről s az egylet működését feltüntető évi jelentésről.

Az egyleti tagokon kívül is igen szép számú közönség által látogatott közgyűlést az egyesület elnöke *Veres Pálné Beniczky Hermin* úrhölgy, a következő lelkes szép beszéddel nyitotta meg:

* * *

* Az orsz. nőképző-egyesületet és iskoláját bővebben ismertettük folyóiratunk múlt évi folyamában I. k. 309—316. lap.

«Az egyesületek életében igen fontos mozzanat az évi közgyűlés; mert ez alkalommal a rendesnél több tagot, sőt oly vendégeket is van szerencsénk üdvözölhetni, kik az egyesületek körén kívül állanak ugyan, azonban azok czéljai iránt melegen érdeklődnek.

S míg egyrészről emelőleg hat a tagokra, ha működésük iránt nagyobb mértékben nyilvánuló részvétet van alkalmuk tapasztalni, a közönség érdeklődését emeli másrészt az, hogy a közgyűlésen az egyesületek működéséről a tisztikar és választmány nyilvánosan beszámol.

Mielőtt egyesületünk tisztikara nevében ezt tenném, engedjék meg, hogy e közgyűlés alkalmával, leginkább azért, mert egyesületünk hazánkban a nők szellemi mívelődésének emelését tűzte ki magának czélul, s abban úttörő volt: a nők ügyéről kissé bővebben szólhassak.

Világhírű törvényhozók, kik a szabadság, a testvériség eszméjét nemcsak üres szóként hangoztatják, hanem azt az életben is megvalósítani szeretik, a törvényhozásban a nőknek is befolyást és ellenőrzési jogot kivánnak biztosítani.

Való, hogy eddig a nők nemcsak a törvényhozás sorompóin állottak kívül, de az emberiség legfőbb kincsei, a tudomány vívmányai is zárva tartattak előttük; az előítélet erős falat emelt eléjük és gátolta őket az ezekhez való hozzáférhetésben.

Ennek bizonyítására bátor vagyok Legouvé szavait idézni: «Mikor 22 év előtt a serdülő leányok számára az állam részéről a magasabb osztályokat, másodfokú nevelést követeltem, mikor ki mertem mondani a leány-lyceumok nevét, kiközösítettek mint soczialistát. Ezen urak sorra vették a tanításnak összes képzelhető hátrányait, teljesen megfeledkeztek a tudatlansággal járó halálos veszélyekről.

«Miért emészti némely asszonyt az unalom? mert semmit sem tud. Miért szeszélyes, hiu, ledér, kaczér egy másik? mert semmit sem tud. Miért fecsérli el egy pipere megvásárlására férjének egész havi keresményét? Miért hurczolja magával esténként, még ha fáradt, még ha beteg is, oly látványosságokba, melyek terhére vannak? Mert semmit sem tud, mert soha sem adtak neki egyetlen komoly eszmét sem, mely táplálhatná, mert az értelemvilág előtte el van zárva. Csak a hiúság, csak a szélcsap világát tekintheti magáénak. Miért vannak legtöbb esetben szófogadatlan, csintalan, gyakran hazug gyermekei? mert nem tudja őket nevelni.»

Legouvé ezen szavakkal Francziaországnak 22 év előtti állapotát tünteti fel. Hogy milyenek voltak akkor a mi hazánkban a nézetek a nők szellemi képeztetése felől, könnyen elképzelhető. Hála az égnek, hogy lenyugvó félben levő századunk hatalmas sugarakat lövel a nő szellemi kiképeztetése ellen még fennálló előítéletre, úgy hogy ez ködfoszlányokban mindinkább kelet felé vonúl. Kezdik belátni, hogy a tudomány az összes emberiség öröksége, hogy annál intenzivebb ereje minél többen birtokolják, s minél nagyobb körben hinti boldogító áldását.

Hitem szerint a nők sorsának jobbrafordúlása általánosságban nagyrészt a nők alaposabb és magasabb szellemi míveltségétől függ. Nyujtsanak az anyák alapos ismereteket leányaiknak abban az esetben is, ha ismereteiket keresetforrásokúl használni nem kénytelenek. A lélek igazi műveltségében oly kincset nyernek a leányok, melytől őket semmi viszontagság sem foszthatja meg, mely erőssé teszi az élet küzdelmeiben

s biztosságot ad neki, bár mely viszonyok közé sodorja őt a végzet. Gazdag levén e javak által, nem fogja irígyelni társnői szebb ruháit, magasabb rangját, mert érezni fogja, hogy semmi sem nivellálja jobban az osztálykülönbséget, mint a szellemi műveltség.

Azon anyák ellenében, kik azt hangoztatják, hogy leányukkal a pedagogiai tudományokat nem tanúltatják, mert leányuk soha nem lesz nevelőnő, bátorkodom megjegyezni, hogy a nő csak úgy van hivatásához mérten czélszerűen kiképezve, ha — mint egy okos nevelőnő — gyermekeinek jellemét öntudatosan tudja fejleszteni, s bennük a szép, jó és igaz iránt fogékonyságot tud kelteni.

Ezen képességének öntudata legyen a nő legfőbb büszkesége!

Türelmükkel visszaélni nem akarván, egyletünkre vonatkozó jelentésemet adom lehető röviden elő.

Benső örömmel mondhatom, hogy egyesületünk a lefolyt évet méltán számolhatja a szerencsések közé. Egy rég óhajtott kívánsága ment teljesedésbe az által, hogy tanintézetét az intézet czéljainak megfelelő saját helyiségében helyezte el.

Ezenkívül jónak látta továbbá a választmány azon áldozatot meghozni, hogy egyletünk tíz-osztályu tanintézetét egy osztálylyal kibővítse, mert azt tapasztalta, hogy a felső osztályokban a tantárgyak túlságosan fel voltak halmozva.

S így az egyesület tanintézete most már valóban mintaszerű, úgy a tantervet, melyben a nő legfőbb hivatása szem előtt van tartva, mint a követett rendszert, az ellenőrzést, az alkalmazott tanerőket tekintve, nemcsak hazánkban, de a külföldön is ritkítja párját s bizonyára a legkitűnőbbek egyike. Bátor vagyok ez alkalommal a tisztelt szülőket, főleg az anyákat, leányaik érdekében figyelmeztetni, végeztessék leányaikkal mind a három felső osztályt, mert csak így lesz kiképeztetésük egyöntetű, öszhangzatos, alapos és befejezett. Míg ellenben, ha a növendékek a felső osztályokat végig nem tanulják, képzettségük hasonló lesz a házhoz, melynek teteje hiányzik.

Az egyesület megerősödését és fejlődését hirdető nagyfontosságú mozzanatképen kiváló örömmel jelentem, hogy az «Országos Nőképző-egyesület»-nél ez évben tétettek először a növendékek kiképeztetésére alapítványok; és pedig: egy 6000 frtos örökalapítvány egy benlakó növendék számára boldogúlt Nadányi Albertné által, — ki sok hazai intézetnél örökíté meg nevét ily nagylelkűen, — és egy 1000 frtos alapítvány egy bejáró növendék javára gróf Karácsonyi Guidó részéről.

Jelentékeny támogatásban részesült egyesületünk a hazai lapok szerkesztőségei részéről is, kik közleményeinknek szívességből tért adva, érdekeinket hathatósan előmozdították. E támogatásért köszönetünknek nyilvánosan kifejezést adhatni, szerencsémnek tartom.

Legyen még szabad a tisztelt nőközönséget felkérnem, sorakozzanak az egyesülethez mentül nagyobb számmal, hisz a tudomány hatalom, melyet a nőknek megszerezhetni az «Országos Nőképző-egylet» alkalmat nyújt; és így a nők érdekeinek előmozdítását czéljául tűzvén, kívánatos, hogy minél számosabban tömörüljünk, mert csak így fogja magát az egyesület erősnek érezni és működését nagyobb mértékben kiterjeszteni.

Végre a fővárosi t. hatóságnak e díszes terem átengedéséért köszö-

netet mondva, a jelenlevőket melegen üdvözölve: a gyűlést megnyitottnak nyilvánítom.»

Közöltük a megnyitó beszédet egész terjedelmében, közöltük, mert benne nem csak az egyesület életére vonatkozó adatokat, hanem a nőnevelésre vonatkozó olyan eszméket is találtunk, melyek minél nagyobb körben való elterjedését hazánk társadalmi viszonyainak jobbrafordúlása érdekében melegen óhajtjuk. S midőn a kézirat szíves átengedéséért Veres Beniczky Hermin úrnőnek e helyen is köszönetet mondunk az egyesület évi jelentéséből kiemeljük a következő fontosabb adatokat: Az egyesület tanintézete ez évtől kezdve zöldfa utczai saját házában van véglegesen elhelyezve. A tanintézetet ez évben mintegy 200 növendék látogatta, kik közül 25 az intézetben benlakik. A bejárók között sok a tandíj-mentes. A vallás- és közoktatásügyi miniszterium 5000 frt évi állandó segélylyel támogatja az intézetet, s ez évben magánosok részéről is jelentékeny összeget tevő adomány folyt be.

A MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁSNAK A KÖZOKTATÁSRA VONATKOZÓ TEVÉKENYSÉGE

1740-ig.

Molnár Aladár: A közoktatás története Magyarországon a XVIII. században. Első kötet. — Kiadja a m. tud. akadémia történeti bizottsága. Budapest 1881. 37½ nagy nyolczadrét ív.

Folyóiratunk múlt havi számában jeleztük már, hogy Molnár Aladár nagyszabású és nagyfontosságú munkájának első kötete megjelent. Ezennel beváltjuk ugyanakkor tett igéretünket s nehány ismertető szóval s egy érdekes szemelvénynyel bemutatjuk magát a munkát.

Közoktatásunk története még egyáltalában nincs megírva. Történetíróink a dolog természeténél fogva mostohán bántak fejlődésünk ezen ágával; magának ennek az ágnak ritkán akadt önálló kutatója. *Egyes részletek átkutatása, de nem az egésznek a képe; a részletek egymás mellé való alkalmazása, de nem egy egésszé való összefűzése:* ilyen a mi közoktatásügyünk eddigi története. Ennek kárát is vallottuk. A mit történetünkből csak ily fogyatékos módon is megtudtunk, azt a meggyőződést ébresztette bennünk, hogy van ebben a szegénynek kikiáltott történetben olyan, a mit érdemes volna földeríteni s fejleszteni, hogy nem egyszer s nem rövid ideig elődeink a helyes csapáson jártak. De erről eddig inkább csak sejtéseink voltak. Irányt s tanulságot a hazai közoktatás történetéből a mely nem volt, nem meríthettünk.*

Azért nagyfontosságú mozzanatnak tartjuk, — mely nemcsak történeti irodalmunknak, hanem közoktatásügyünknek is kiváló eseménye, — hogy Molnár Aladár nagy művének immár elkészült terjedelmes első kötete kikerült a sajtó alól.

Műve keletkezésének történetét s azon főszempontokat, melyeket követett, maga a szerző így adja elő munkája előszavában:

«Négy évvel ezelőtt a «Budapesti népnevelők egyesülete» megünnepelte a Mária Terézia által kiadott Ratio educationis megjelenésének százados évfordulóját.

Egyedül a főváros néptanítóinak jutott eszökbe kegyeletesen megemlékezni a magyar közoktatás első országos szervezéséről s annak alkotójáról.

* L. *Egyetértes* napilap tanügyi rovatát, 1881. április 10.

Ekkor elhatároztam — a mit már korábban is forgaték elmémben — hogy megírom a Ratio Educationis keletkezésének s azzal együtt közoktatásunknak legalább múlt századbeli történetét.

Hasonló gondolattal egyéb okból is már régebben foglalkoztam. A polgárisodásban haladásunk eddig nagyrészben olyan volt, mintha a czivilizáczió tengerpartján éltünk volna. Az európai közművelődésben úgy a gyakorlat mint az elmélet terén alig volt oly jelentékenyebb mozgalom, az eszméknek olyan áramlata, melynek hullámai hazánkba is el ne hatoltak volna, — néha ugyan már csak akkor, mikor bent a tenger közepén azt újabb irányú hullámgyűrük váltották föl. De a czivilizáczió küzdelmeinek ekként hozzánk partra vetett és folyton újakkal fölváltott eredményei nem igen gyökerezhettek meg nálunk annyira, hogy saját talajunkból fejthettünk volna ki oly önálló nemzeti műveltséget, mely a nyugoti művelt nemzetekével a kölcsönhatás viszonyában állana; vagy legalább ép oly mértékben lenne a kor színvonalán álló európai, mint minden ízében magyar és saját életünkből fölnevekedett. Különösen így volt ez eddig köznevelésünk terén.

Ennek egyik főoka abban rejlik, hogy nem vesszük eléggé figyelembe történeti multunkat. Talán a szükséges reformok is azért keltenek hamar visszatetszést és a tovább haladástól félelmet, mert bennök a közönség nem intézményeinknek és nemzeti életünknek előbbre vitelét, hanem idegen dolgok reánk szabásának újabb és újabb megkísérlését látja. Sőt nem is ismerjük történeti előzményeinket igaz mivoltukban.

Az 1848/9-iki eseményekkel, és ezeket követőleg az ötvenes években létesített idegen jellemű szervezésekkel úgy eltörölték e téren még tradicziőinkat is, hogy ma már nagyon gyérül azoknak száma, a kiknek emlékezetében azok híven élnek.

Sokszor épen összezavarják vagy fölcserélik az idegen elemeket a hazaiakkal. A közoktatás körében is nem egyszer épen azon tervezéseket vagy alkotásokat tekintették több oldalról külföldi intézmények utánzásaiul, melyek lényegesen saját történeti előzményeinknek feleltek meg.

Hogy közoktatásunk előbbrevitelében is önálló nemzeti műveltségünk a szükséges történeti folytonossággal fejlődhessék: ez érdekből a múltnak híven, tárgyilagosan földerítéséhez hozzájárulni, fő czélja e dolgozatnak.

A munkát eredetileg szűkebb keretben tervezém; csak a XVIII. század ismertetésére akartam szorítkozni. Azonban egyfelől a felkutatott anyag halmozódásával, összébb nem vonhatva azt, növekedett terjedelme; másfelől az egyes részletek dolgozásánál is arra a belátásra jutottam, hogy a XVIII. század tanügyi állapotaival nem lehet alaposabban megismerkedni a XVII. századbeli fejlődések és események részletesebb áttekintése nélkül. Remélem, a t. olvasó eljárásomat az illető helyeken igazolva látandja.»

Az olvasó közönség s az irodalom valóban többre is kész ennél s köszönettel fogadja a szerző fáradhatatlan munkásságát és lelkiismeretességét, mely a XVIII. század oktatásügyének történetéhez szolgáló bevezetést ily termetes kötetté növesztette. Igy legalább bírjuk közoktatásunk történetét a XVI. századtól kezdve — nem teljesen ugyan, de terjedelmesebben s részletesebben azért, mint a hogyan meglevő történeteink adják. Nincs fontosabb mozzanat a külföldi vagy hazai közok-

tatás körében egészen Mária Terézia idejéig, a mely itt kellő helyen és módon méltatva ne lenne. A Mária Terézia és II. József nagy reformjainak az 1790/1-iki országgyűlésen nyilatkozott nemzeti visszahatásnak ismertetése fogja képezni a következő kötet, vagy kötetek tartalmát.

A t. olvasó tájékoztatására közöljük az első kötet tartalomjegyzékét, a mely leghívebben tanúskodhatik a munka beosztásáról és gazdagságáról.

I. *A hazai közoktatás külső és belső alakulásának menete 1711-ig.*

II. *A humanista oktatás keletkezése, alapvetői s azok befolyása a magyar közoktatásra.* 1. Az oktatás a középkorban. 2. Agricola Rudolf, 3. Erasmus. 4. Melanchton Fülöp. 5. Sturm János (élete, tanrendszere és pedagógiája). 6. Trotzendorf Bálint. 7. *A hazai alakulások.*

III. *A Jézus-társaság tanrendszere és tanintézetei hazánkban.* 1. Az oktatás rendszere. (A tanrendszer keletkezése és forrásai; a tanintézetek kormányzata s igazgatása; tanító s tanuló személyzet; kollégiumok, rezidenciák s misszió-házak; tanfolyamok s azok berendezése stb. stb) 2. A Jézus-társaság tanintézetei hazánkban (A nagyszombati egyetem; a Jézus társaságnak a tanügy terén kiválóbb tagjai).

IV. *Az államhatalom intézkedései 1740-ig.* 1. A törvényhozásnak a közoktatásra vonatkozó tevékenysége.* 2. A kormányzat körében tett intézkedések.

V. *A protestansok tanintézetei.* 1. Áttekintés. 2. Az eperjesi ágost. ev. kollégium. 3. A pozsonyi ev. lyceum. 4. A soproni ágost. ev. tanintézet. 5. A sáros-pataki ref. kollégium és a befolyása alatt állott iskolák. 6. A debreczeni ref. kollégium és a befolyása alatt állott intézetek.

VI. *A kegyesrendiek tanitása és tanintézetei hazánkban.* 1. A rend keletkezése, Lengyelországból Magyarországba jövetele s meghonosodása, 2. Intézeteik szervezete és tanításuk rendje. 3. A kegyesrendieknek hazánkban 1740-ig keletkezett tanintézetei.

VII. *Erdély közoktatási viszonyai.* 1. Az iskolaügyek alakulása és az országos intézkedések. 2. Az egyes felekezetek tanintézetei.

Molnár Aladár könyve nem nyujt könyed, kellemes olvasmányt. A szerző egyáltalában nagyobb gondot fordít az anyag összehordására, összefoglalására és teljességére, mint a feldolgozásra. Munkája minden lapján a szenvedélyes kutató áll előttünk, nem az alakító művész. Legfőbb törekvése, hogy közoktatásunk múltjának általa felkutatott adatait a már ismertek közé beilleszsze s beilleszti úgy, a hogy találta — sokszor a munka terjedelmének s arányosságának rovására. De ez csak a mű tetszetősségét csökkenti, használhatóságát nehezíti meg; becsének rövidségére egyáltalában nem szolgál. Nem olyan könyv, melyet üres óráinkban elővesznünk, hogy segítségével rövid időre a múltba merüljünk, s abba mintegy beleéljük magunkat; az a varázsa, melyet csak az írói alakító művészet adhat, nincs meg. De olyan könyv, a melynek hijával olyan művelt ember el nem lehet, a ki közoktatásügyünknek buzgó és lelkes munkása. Ezért különösen a tanítóvilágban minél általánosabb elterjedését óhajtjuk. A ki teheti, el ne mulaszsza megszerezni; s mivel a munka, nagy terjedelménél fogva drága s egyesek nehezebben

* Ezt a fejezetet közöljük alább mutatványképen.

győzik a költséget, hassanak oda a tanítók, hogy legalább intézeteik könyvtára szerezze meg azt s használata ez által a legtágabb körökben is lehetővé tétessék.

Mutatványképen szolgáljon a munka azon feiezete, mely törvényhozásunknak a közoktatásögyre vonatkozó tevékenységét ismerteti.

* * *

«Törvénytárunk tanúsága szerint a magyar törvényhozás a közoktatás érdekéből először az 1548- és 1550-ki országgyűléseken intézkedett.

A XVI. század elején, épen a reformációnak hazánkba hatolása kezdetén, a katholikus alpapságnál a tanúltság nagyon alantas fokra szállott s a városok által föntartott nehány tanintézeten kívül önállott, különben sem sok iskola meglehetősen elhanyagolt állapotban volt. A humanizmussal szövetkezett reformáczió azonban épen a közoktatás terén rendkívül élénk mozgalmat és lendületet idézett elő, mely az ország rendjeinek figyelmét is ezen ügyre irányozta.

Így keletkeztek az 1548-iki országgyűlés VI., VII. és XII-ik törvényczikkei.

A VI-ik czikkben a vallás régi módjának érdekéből kívánván, hogy a püspöki helyek, prépostságok, apátságok tudománynyal ékeskedő férfiakkal töltess nek be, egyszersmind rendelik, hogy „*ugyanezen főpapok tehetségökhöz képest iskolákat állitsanak, melyekben a jó tudományok és igaz vallás tanittassanak, hogy ekép a rosz hittanok napról napra inkább eltöröltessenek, a régi vallás ismét fölelevenedjék és a jó egyházi szónokok az országban elterjesztessenek.*“

A VII-ik czikk a királyt fölkéri, hogy „*a jámbor és tudós férfiaknak az országban könnyebben elterjedése érdekéből, méltóztassék a gymnáziumokban tanulókról akép gondoskodni, hogy tanulásukat folytathassák és bevégezhessék.*“

Végre a nevezetes XII-ik törvényczikk rendeli, hogy az elpusztúlt zárdáknak, kolostoroknak és káptalanoknak javai s jövedelmei fordíttasanak tudós lelkészeknek eltartására, „*továbbá külön iskoláknak állitására, fölszerelésére s azok tudós és jámbor mestereinek eltartására : és végre jóreményű alkalmas ifjaknak a tanulásban előmenetelökre és segitségökre, hogy ezen módokon jó és tudós férfiak tápláltassanak és gyámolittassanak.*“

Úgy látszik azonban, hogy e törvény intézkedéseinek pontos végrehajtása elmaradt s az ország rendei már két év múlva az 1550 : XIX. törvényczikkben sürgetőleg s még határozottabban megújítják azokat. Egyenesen a király kéretik fel e törvényczikkben, *hogy* „*méltóztassék az elpusztúlt egyházak, káptalanok és konventek javait és jövedelmeit iskolák állitására s tudós férfiak eltartására haladék nélkül és mindenütt fordittatni ; a tétovázókat királyi tekintélyével kényszeriteni, hogy igy az országba hozott tudós férfiak és a felállitott iskolák által a hajdani vallás és isteni tisztelet minél gyorsabban feléledjen, a mint ennek eszközlését ő felsége kegyelmesen ajánlotta is.*“

Egész a legújabb korig e két törvény alapján tették a királyok a közoktatás emelésére legjelentékenyebb intézkedéseiknek nagyobb részét.

— — — — — — — — — — — — — —

Az oktatásügyben való állami intézkedésre és felügyeletre a másik törvényes alapot az 1712—1715-ki és 1722—1723-ki országgyűlések adták.

I. József halála után III. Károly, mihelyt Bécsbe érkezett, nehány nap múlva koronázó országgyűlést hívott össze 1712. április 3-ikára. Azonban a vizek kiáradása s a járhatatlan útak miatt a követek oly lassan gyűlekezhettek össze, hogy országos alakúló ülések is csak április 20-ika után kezdődhettek.

A korábban megjelentek, érezvén a nemzetnek a hosszan tartott török és belháborúk következtében elmaradását, kimerültségét s látván az ország területének szétszakadozottságát, valamint a közállapotok ziláltságát: maguk közül egy bizottságot alakító tak, hogy az addig is, míg a rendek teljesebb számmal megérkeznek, készítsen valamely tervet az ország ügyeinek jókarba állítására. E bizottság nehány nap alatt elkészült 6 pontból álló tervezetével, melynek 5-ik pontja szükségesnek mondja „*valamely főiskolának vagy legalább akadémiának felállíttatását.*"

Azonban ezen indítvány csak annyiban érdekes, a mennyiben mutatja, hogy az ország rendei között legalább némelyek már érezni kezdték, hogy a közviszonyok rendezésénél az ifjúság jobb kiképzése érdekéből is kellene az országnak valamit tennie. Egyébiránt a rendek tanácskozásait egészen más kérdések foglalták le s az említett bizottság javaslatai úgy látszik szóba sem jöttek. . . . A tanügyet illetőleg másik, következéseiben igen jelentékeny határozata az 1712/15 iki országgyűlésnek az, melyből *az alapítványok és tanintézetek fölött gyakorlandó állami, illetőleg királyi felügyeletről legelsőbben intézkedő 1715 : 74-ik törvényczikk keletkezett.*

«Az egyházi vagy világi ifjúság számára — így szól a törvényczikk — bárki által az országon belül vagy kívül alapított papnöveldéknek, nevelő- és tanintézeteknek, a mikor szükségesnek látszik, felügyeletét — és annak, valjon az alapítványoknak elég tétetik-e, számadások vétele mellett megvizsgálását ő szent királyi felsége apostoli tisztéül és legfőbb hatalmával egyedül magának tartja fen.»

Azonban a törvénynek úgy a katholikus mint a protestáns intézetek irányában való általánosabb végrehajtása azon időre maradt, midőn 1724-ben a helytartó tanács felállítatván az egész kormányzat szervezettebb lőn.

A közoktatásügy terén megemlítendő még ezen országgyűlés működéséből, hogy az 1715 : 102-ik törvényczikkel lőn az országba befogadva az ifjúságnak hazafias nevelésében oly hasznos szolgálatokat tett «kegyes rend» (piaristák).

— — — — — — — — — — — — — —

A Károly király által 1722-ben egybehívott második országgyűlés, mely nagyjelentőségű alkotásait tekintve egyike nemzetünk egész történetében a legnevezetesebbeknek, az ifjúság kiképeztetésének ügyével is komolyabban és tüzetesebben foglalkozott, mint az 1712-ki országgyűlés. E tekintetben elvileg is nagyfontosságú határozatokat hozott, s tevékenységének eredménye a 70-ik törvényczikk, mely megérdemli, hogy keletkezésével s előzményeivel együtt ismertessük meg.

— — — Már a múlt (1712/15-ki) országgyűlés több országos bizottságot küldött ki, hogy a szükséges reformokra vonatkozólag javas-

latokat dolgozzon a legközelebbi országgyűlés számára. E bizottságok az előbbi években nem sokra haladtak s kényteleníttettek működésöket a jelen országgyűlés megnyitása után folytatni s befejezni.

A politikai ügyek reformjára kiküldött orsz. bizottság beterjesztett javaslatának második részében (15-ik pont) egyebek közt „*a mágnások és nemesek fiainak a tudományok minden nemében eszközlendő oktatásáról*" a következőleg szólt:

«Hogy a haza fiai, kiválóképen pedig a mágnásoktól és nemesektől származó ifjúság, minden tisztes ismeretben, erkölcsben, és a tudományoknak a lelket ékesítő nemeiben oktattassék, neveltessék és gyakoroltassék, hogy ezáltal a közügyeknek és ő Felségének szolgálatára minél alkalmasabbá képesíttessék, a tunyaságtól és tétlenségtől pedig, minden rosznak eme forrásaitól elvonathassék: az e végre és a tudományok fölvirágoztatására az országban állított és fölállítandó teljes egyetemek elegendő tanárokkal és ezek kellő javadalmazással láttassanak el. Továbbá gondoskodnia kell a tanácsnak (helytartó tanácsnak) az iskolai (azaz közönséges) egyetemeken kívül politikai akadémia felállításáról is, melyben nyelvek, történet, földrajz, vitatkozástan, valamint katonai és polgári építészet, lovaglás, vívás, táncz, zene, nemkülönben a jogi tudományok is taníttassanak stb.»

Azon tény, hogy az orsz. bizottság a létezett főiskolákon kívül külön *politikai akadémia* fölállítását s abban az életben szükségeseknek tartott egyéb tárgyak tanítását kívánja, melyek a jezsuiták tanintézeteiben vagy egyáltalában nem, vagy nagyon korlátolt mértékben taníttattak: mutatja, hogy ha nem léptek is fel oly világosan és határozottan a jezsuiták tanítása ellen, mint Ausztriában ugyanezen évtizedben, de a XVI. században megállapított tanrendszeröket azért már nálunk sem tekintették kielégítőül és a kor szükségeinek megfelelőül. Főleg e körülmény magyarázza meg a gymnáziumaikkal nemsokára föllépett és a kor igényeihez inkább alkalmazkodott piaristák nagy megkedvelését is.

Az orsz. bizottság munkálatának nyomban ezután következő 16-ik pontja „*a bármi módon elhanyagolt alapítványok és kegyes hagyományok helyreállítására*" vonatkozólag ad javaslatot s kívánja, hogy úgy az egyházi mint világi, polgári mint katonai ifjúság neveltetésére rendelt különféle alapítványok fölött az államhatalom szigorú felügyeletet gyakoroljon és sürgeti, hogy ezen alapítványok, a mennyiben szükséges, átalakítás (összevonás vagy áthelyezés) által is a köznevelésre czélszerűbben használtassanak fel.

A rendek a bizottság munkálatának mindkét (fentebb említett 15. és 16-ik) pontját egybeolvasztva s némi tekintetben részletezve, fölvették az 1722. decz. 22-én a királyhoz törvénytervezetképen fölterjesztett országgyűlési határozatok közé.

Ezen határozatokból az országgyűlés végén szokták a törvényczikkeket készíteni, melyeket aztán szentesítés végett fölterjesztettek. E közben a rendek 1723. május 7-ki ülésükből Pálffy Miklós nádor és a prímás aláírásával a királyhoz intézett „*kiránalmaik*"-ban ismét kiterjeszték figyelmüket az ifjúság nevelésére.

«Naponként szomorúbban kell látnunk — mondják — hogy a hajdan nagy tekintélyben és okosság hírében állott kitűnő férfiak és családok ivadékai a közjó kárára csaknem a legalsó fokra jutnak.

A szülők szorult helyzetük miatt, vagy mivel nincs reményük övéiket alkalmaztathatni: fiaikat otthon hagyják a mezei munkák után nézni. Az idők mostohasága miatt, a pestis-járvány következtében és egyéb okokból elhanyagolt kiskorúak szánandó állapotra jutnak. A gyermekek ellátásáról régibb és újabb törvényekben van ugyan némi rendelkezés, *de neveltetésükről s e tekintetben gyámjuk vagy még élő szülőik iránti intézkedésekről alig gondoskodott még valaha az ország.* Mivel azonban a közjó igényli, hogy bármelyik osztály gyermekei, a mennyire lehet, őket megillető neveltetésben részesíttessenek: ennélfogva a (helytartó) tanács tiszte legyen a szülőket, a vármegyék vagy mások közbejöttével szülői tisztjök teljesítésére szorítani és az elhanyagolt vagy árván maradt gyermekeknek, különösen járványok idején, gondviselése és neveltetése iránt intézkedni.»

«— — — Ezenfelül régi kedves hazai szokás volt, hogy király ő Felsége udvarában a főnemesek és nemesek fiai minél számosabban nyertek őket megillető alkalmazásokat s ezen a módon szoktak uraik oldalánál a politikai ügyekben Ő Felségének és az országnak majdani szolgálatára ügyesíttetni. Most már a főnemesek fiai közül alig egy-kettőnek van enemű alkalmazása; a nemesek fiai pedig még valamely jogi gyakorlatra is alig mennek. Ekképen a főnemesi és nemesi ifjúság, nem lévén alkalmazása, szükségből mezei munkára adja magát és a mezőn parlagosodik el. Igaz ugyan, hogy saját terheltetésével való jótéteményekre senki sem kényszeríthető; mivel azonban a közjó úgy kívánja, az ország lakosai érdekében állónak látják a rendek, hogy Ő Felsége udvarában és a főurak oldalánál, a közszolgáltban való gyakorlatra, az udvar és az ország díszére s az illetőknek kényelmére is mérsékelt ellátással alkalmaztassék az ifjúság. Nehogy tehát a főnemesek és nemesek szaporodó fiai, iskolai tanúlmányaikat elvégezvén, otthon tespedjenek: a vármegyék az alkalmazás nélküli ifjakat akár a magok, akár a szülők kérelmére, a (helytartó) tanácsnak ajánlják. A tanács pedig azon legyen, hogy a régi jeles családok ivadékainak — a mennyiben képességeik és arravalóságuk kielégítők — az alkalmazásra elsőségök legyen s a régi nevezetes, de most már nagyon alászállott családok eképen ismét fölvirágozhassanak»

Ezen felírat a mellett, hogy érdekes világot vet a nemességnek azon korban anyagilag és szellemileg hanyatlott állapotára, a benne kifejezett kívánalmaknál fogva is igen figyelemre méltó.

A rendek az ifjúságnak nemcsak iskolai taníttatásáról, hanem ennek befejeztével a közszolgálatban való gyakorlati tovább képeztetéséről, és az udvarnál, a kormánynál s a főuraknál alkalmaztatásáról is óhajtanak gondoskodni, — ettől remélvén a nagyszámú tönkrement s szellemileg jelentéktelenné vált családok isméti fölemelkedését. A magyar nemességnek egész sorsa hosszú század kon keresztül annyira összeforrt a közügyekben, a katonai és politikai közszolgálatban részvételével, hogy jó részben ettől függött a családoknak is úgy anyagi mint szellemi emelkedése vagy süllyedése. A közügyek terén emelkedtek magasabb légkörbe. Elannyira, hogy most is már azon körülményt, hogy sokan kénytelenek voltak alkalmazásra kilátás hiányában otthon gazdaságukkal foglalkozásra szorítkozni: az értelmi hanyatlás egyik főokául tekintik, különösen óhajtják előkelő ifjaknak az udvarhoz bevé-

telét, úgy hogy midőn később Mária Terézia a főnemességet maga köré gyűjté, tulajdonképen csak a rendeknek már itt kifejezett kívánságát teljesíté.

A felirat másik fontos része az, mely a gyermekek neveltetését elhanyagoló szülők és gondnokok iránt a hatóságok kényszerítő beavatkozását kívánja. Verbőczi hármas könyvében és régibb törvényeinkben több rendelkezés van az árvákról, kiskoruakról, szülőkről és gyámokról, de mindezek a gyermekeknek egyedűl vagyonáról és testi eltartásáról intézkednek. *Ez a legelső eset, hogy azok szellemi neveltetésére is ki akarják terjeszteni a közhatóságok gondoskodását.* Sőt itt a magyar országgyűlés egy a régibb törvényhozások előtt teljesen ismeretlen nagy horderejű elvet mondott ki, t. i. *a gyermekek kiképeztetése érdekéből az államhatalomnak a szülőknél és családoknál kényszerítő beavatkozását, „mivel a közjó úgy kívánja, hogy bármelyik status gyermekei őket megillető nevelésben részesíttessenek.“* Tehát az oktatást oly államérdekké nyilvánítják, melynek nevében a közhatóságoknak kényszereszközeikkel a családélet küszöbét is át kell lépniök. Lényegében ez ugyanazon elv, melynek alapján századunk modern államaiban (s még ma sem mindenütt) a tankötelezettség behozatott, legalább a népiskolai oktatás körében.

A király, s úgy látszik a rendek is, ez utolsó fölíratban foglaltakat a kormányzat körében foganatosítandó kívánatokúl tekintették s azokat törvénybe nem iktatták.

Az országos bizottság javaslatából s az imént közlött törvénytervezetből alkottatott az *1723 : LXX. törvényczikk*, melynek szentesített szövege (a 2. és 3. pont kihagyásával) a következő :

„Bárminemű kegyes alapítványokra a felügyeletet és a számadások mellett megvizsgálását annak, vajjon az alapítványnak elég tétetik-e ? Ő szent felsége apostoli tiszténél és legfőbb hatalmánál fogva az 1715 : LXXIV. törvényczikk erejével magának tartotta fen :

1. §. *és a királyi helytartótanács kebeléből némelyeket rendelend, a kik a fentebbiekre különös gondot fordítsanak ;*

4. §. *Egyébiránt, hogy az akadémiákon ne csupán a bölcsészeti, hittani és jogi tudományok tanittassanak, még pedig szabatosabban, elkülönítve megállapított órákban és egyedűl azon tudományokat tanulók számára : hanem a külföldi egyetemeken nyilvánosan tanittatni szokott bármely egyéb — a köz- és katonai státust illető tantárgyak is tárgyaltassanak és alkalmas tanárok által előadassanak, a mint a karok és rendek az ennek könnyebben kivihetésére szolgáló módot, formát és eszközöket Ő felségének előterjesztik : Ő felsége a rendek kérelmébe királyi kegyelmességével bele fog egyezni :*

5. §. *és királyi helytartótanácsát ez iránt kellőleg utasitandja.*

A kiály tehát a törvényben elfogadja a rendek kívánalmait, de egyszersmind elvárja, hogy az oktatás javítására azok értelmében a formát, a módokat és az eszközöket illetőleg részletes fölterjesztéseket tegyenek. Fájdalom, hogy az oktatásügy iránt az ország rendeinél az ez alkalommal nyilvánított buzgóság csak pillanatnyi fellobbanás volt s a következő országgyűléseken elmaradtak a fejedelem által most kívánt javaslatok. Így lőn azután, hogy egy fél század múlva is, Mária Terézia királyi rendelettel állapította meg a hazai közoktatás új szervezetét.

JÓZSEF NÁDOR.

Alkalmi történelmi oktatás május 20-án 1881-ben a népiskola 6-dik osztályában, avagy a polg. iskola első osztályában.

1. *Érdekkeltő bevezető beszélgetés.* Tudjátok-e kedves gyermekeim, hogy miért van most minden nap ünnepnap Budapesten, az ország fővárosában? Honnan jött Rudolf trónörökös ő fensége, fenséges nejével együtt Budapestre? Melyik országnak a fővárosa ez a Bécs? Bécsi születésű-e Stefánia főherczegasszony is? Melyik országban van Brüssel városa? Ki uralkodik ott? Látom kedves gyermekeim, hogy ti mind jól tudjátok, hogy mi hír most Budán; de azt, hogy Rudolf trónörökös ő fenségének a feleségét Stefániát, a belga király leányát magyar asszony nevelte, azt talán még nem hallottátok. Tudjátok meg tehát, hogy a belga királyné, Mária, magyar nő; édes atyja országunk nádora volt. — Itt született, itt nevelkedett a mi édes hazánkban a belgák királynéja. Az ő leánya ám Stefánia, a királyfi neje. S azért van most minden nap ünnepnap Budapesten, mivel a királyfi haza hozta feleségét, a felejthetetlen emlékezetű József nádor unokáját. Hogy is ne örülnének a budapestiek, hogy is ne örülne az egész ország népe annak, hogy József nádor unokáját, a magyar születésű királyasszony leányát, láthatja itthon ős Budavárában a trónörökös oldalán! — Hisz József főherczeg annyi jót tett Budapesten s ötvenévi nádorsága alatt annyit javított országunk sorsán, hogy az ő érdemeit míg áll Buda, míg lesz magyar, nem felejthetik el e földön soha. Lássátok kedves gyermekeim, így jutalmazza meg, így áldja meg az Isten az ősökért az unokákat is — s meg is verne az Isten

mind a két kezével bennünk magyarokat, ha elfelednénk József nádor nevét, ha nem szeretnők és nem tisztelnők még unokáit is.

Épen ezért szokás évről-évre május 20-dikát iskoláinkban József nádor emlékezetének szentelni. Tanulja meg minden magyar fiú, minden magyar leány, hogy ki volt József nádor, s mije volt ő nemzetünknek? Hogy pedig azt is megtudjátok, hogy miért szentelünk épen e napon ünnepet az ő emlékezetének, azt is megmondom.

E napon mutatta ki József nádor a legfényesebben, hogy mennyire szereti nemzetünket. Lássátok kedves gyermekeim, milyen szép az, hogy most a magyar király magyar nyelven beszél, s a felséges királyi családban édesanyai, nemzeti nyelvünk nem idegen. Olyan szép ez, hogy ma már minden magyar sírva fakadna, ha nem lenne ez így. Ámde nem volt ám ez mindig így. — Évszázadokon át nem volt olyan magyar király, ki magyarúl is tudott volna beszélni. — Magyarországban deák nyelven beszélt a magyar király, deák nyelven tanácskoztak az országgyűléseken, deák nyelven tanítottak az iskolákban s az elárvult magyar nyelvet megvetették még a nemzet fiai is. Mily másként van ez most. S tudjátok-e, ki tett legtöbbet azért, hogy a magyar nyelv visszahelyeztessék ősi szent jogaiba? Megmondom, de előbb álljatok fel mind, állva hallgassátok a mit most mondok s míg éltek, soha el ne felejtsétek.

József nádor volt az, ki a magyar nemzet leghűbb fiait segítette, támogatta azon törekvésben, hogy a magyar nyelv jogaiba visszahelyeztessék. Ő neki köszönhetjük, hogy az 1844-iki országgyűlésen törvénynyé lett az, hogy jövőben a király is magyarul szóljon a nemzethez, s minden közügy e nyelven tárgyaltassék. József nádor ekkor már 68 éves, öreg volt, mikor e törvényt alkották s mégis mit tett? Mikor a nemzet nagyjai őt, ki nemzetünk nyelvét csak idősebb korában sajátíthatta el, s hozzá szokott a deák nyelvhez — arra kérték, hogy ezentúl is csak beszéljen deák nyelven — azt mondotta, hogy a törvényt ő meg akarja tartatni másokkal is — s maga is örömmel teljesíti azt. És ez időtől fogva valahányszor nyilvánosan beszélt, mindig

magyar nyelven szólott, habár deákul sokkal könnyebben beszélhetett volna, mivel megszokta s mivel neki nem magyar volt az anyanyelve, mert Olaszországban Florenz városában született és nevelkedett, mikor még az atyja toskanai nagyherczeg volt, s hazánkban Mária Terézia a nádor öreganyja uralkodott s csak 1795-ki szept. havában költözött Magyarországba. József nádor első nyilvános magyar szónoktatát 1845-ben május 20-kán tartotta a jász-kúnok szabadságváltásának százados ünnepén. A mikor az agg nádor kisebbik fiának József főherczegnek kiséretében mint a jász-kún nép grófja és főbírája ez ünnepélyre megjelent, s magyar nyelven szólt az őt gyermeki kegyelettel szerető magyarokhoz, akkor mutatta ki ő a legfényesebben nemzetünk iránt való szeretetét. — Ezért szentelünk mi is e nap fordulóján kegyeletteljes ünnepet.

E nap emlékére veretett ez az emlékpénz is — nézzétek csak! — Egyik oldalán ő fenségének József főherczegnek, II. Leopold magyar király fiának az ország nádorispánjának arczképe van ezen körírattal: »József cs. kir. örökös főherczeg Magyarország nádorispánja és a kúnok grófja és bírája.» A túllapon pedig e körírat áll: «A jász-kun hármas kerület váltsága százados ünnepén, félszázados grófja s bírája hálás tiszteletére 1845.»

És most még hallgassátok meg, mit köszönhetünk József nádornak azon kívül is, hogy nemzeti nyelvünket visszasegítette ősi jogaiba. — Míg a hosszan tartó franczia háború folyt, a nemzet életével a királynak s a hazának védésében fáradhatlanúl buzgólkodott. Ő állott a magyar katonai iskolát létesíteni akaró nemzet élén. Ő segítette, ő buzdította a nemzetet a «Nemzeti muzeum» megteremtésénél. Ő védte az ország alkotmányát, a midőn bécsi ellenségei ellene törtek. Ő támogatta Széchenyit, a legnagyobb magyart, a midőn üdvös terveivel föllépett. A jobbágyság keserű sorsának enyhítését eszközlő törvényt az ő támogatásával hozta meg az országgyűlés. Budapest emelkedése, újjáalkotása az ő érdeme. De nehéz volna nektek mind megjegyeznetek, a mit csak én tudok az ő érdemei körül felsorolni. Nézzetek

ide, ez a nagy vastag könyv («Nádor-emlék») mind arról szól, hogy mit tett József nádor ötven évig tartó nádorsága alatt, s Horváth Mihály püspök, nemzetünk nagy tudósa írta ezt s azt mondja hozzá, hogy még ebben nincs mind elmondva az, a mit a magyar nemzet a nádorispánnak köszönhet, a mit hazánk sorsának javításáért tett. Mindjárt olvasok majd e könyvből nektek egyet-mást, de előbb hadd látom, mit jegyeztetek meg abból, a mit mondtam. Üljetek le!

Kinek a fia volt József nádor? Hol született József főherczeg? Kinek az uralkodása idejében volt II. Leopold magyar király toskanai nagyherczeg? Mije volt József nádornak Mária Terézia királynőnk? Mikor költözött József, Lipót királyunk fia hazánkba? Mivé választatott itt meg József főherczeg? Hol volt a székhelye József nádornak? Melyik népnek volt ő grófja és főbírája? Miért szentelünk mi épen a mai napon József nádornak emlékünnepet? Melyek azon nevezetesebb nemzeti intézetek, a melyeket neki köszönhetünk? Melyik város köszönheti neki szerencsés fejlődését? Hány évig volt József főherczeg az ország nádora? Ki írta meg József főherczeg nádorispánnak emlékezetét?

2. *Egyes képek József nádor életéből: a)* Ime figyeljetek, majd olvasok e könyvből nektek való, általatok is felfogható részleteket!

József első ifjúsága oly családi körben folyt le, melyből az üres pompát száműzték. Bölcs atyja többször megmondta gyermekei nevelőinek, hogy az a kívánsága, hogy fiaiból nemeslelkű embereket neveljenek; mert herczegekké úgy is születtek s isten kegyelméből azok is maradhatnak. Az atyának e kívánságát a herczegek nevelői Spanocchi gróf és Hohenwart Zsigmond gróf híven be is teljesítették. József főherczeg gyermekkorában nem volt valami nagyon élénk, elméje jobban és gyorsabban fejlődött kedélyénél. Kilenczéves korában már tudott olaszul, németül, francziául és latinul s a tudományok közül a földrajzban, történetben és a természetrajzban meglepő jártassággal bírt; a számvetésben azonban nem mutatott nagy előmenetelt. Legkedvesebb tanulmányai maradtak mindvégig az előbb említettek. Szenve-

délyes hajlama volt a természetrajzhoz, kivált a füvészethez. Már gyermekkorában szívesen elkertészkedett s a füvek ismeretében annyira vitte, hogy tizenhétéves korában ezerekre menő növénygyűjteménye volt — s két ezernél több növényt meg tudott nevezni. E korban játszótársai közt a történelemből és a füvészetből ő volt a kis professzor, miként maga sokszor mondá.

József főherczeg már 10 éves korában ezredesi rangra emeltetett, de hajlama a hadi pályára nem lévén, a hadi tudományokban nem vitte sokra; de annál fényesebb készültséget szerzett a kormányzáshoz szükséges ismeretekben, melyekben Zeiller udvari tanácsos volt vezetője. 18 éves korában, midőn a korán elhalt bátyjának Sándor főherczeg nádornak helyét elfoglalta, e nagyfontosságú hivatalhoz szükséges tudományokkal el volt látva. — Józsefet Magyarországnak legbölcsebb nádorai közé sorolja a történelem.

Kikérdezés: Kik voltak József nádor nevelői? Mely nyelveket értette már 9 éves korában? Mely tudományok iránt mutatott legtöbb hajlamot József nádor gyermekkorában? Ki vezette őt a kormányzáshoz szükséges tudományok megszerzésében? Hány éves volt József főherczeg, midőn a laxenburgi hadi gyakorlatoknál szerencsétlenül kimúlt Sándor nádorispán helyét el kellett foglalnia?

b) Az 1810-ki szept. 5-ke gyásznap volt Buda városra nézve. Az alváros nagyobb része egy iszonyú tűzvésznek esett martalékúl. A tűzár, nagy déli széltől felszítva, rémületes gyorsasággal járta be a város alsó részét s rövid idő alatt 600-nál több házat hamvasztott el a pusztító elem. A főherczeg nádor épen tanácsban ült, midőn a harangok szomorú kongása hírül adta a veszedelmet. Ennek hallatára tehát azonnal lóra kapván, a tűzártól elborított utczákba vágtatott, hogy czélszerű intézkedéseket tegyen a vész terjedésének meggátlására. De a szélvésztől felszított rettentő elem daczolt minden emberi segedelemmel. Maga a főherczeg is megsebesült; de azért nem vonult vissza a vész helyétől. Sebét bekötöztetvén, ismét oda sietett, hol legnagyobb volt a veszedelem; ott intézkedett, tanácsolt, vígasztalt késő estig, s még az éjszakát

is a hamvakba borult város utczáin tölté étlen-szomjan. A következő napokban sem várt rá csekélyebb munka, hogy a nyomort némiképen enyhíthesse.

c) József nádornak legkedvesebb gondja volt az, hogy Pest városát virágzó, szép, nagy, gazdag, európai hírű fővárossá emelje. Midőn ő 1795-ben először jött Budapestre — Pest akkor még sem terjedelmére, sem díszére nézve nem volt fővárosnak tartható. Lakosainak száma összesen 20—30 ezerre ment, dísztelen utczáin csak egy-két izletesebb épület emelkedett. József ezért egy város-szépítő tanácsot alkotott. A várost a nádor által megvizsgált új rendszer szerint kezdték építgetni s csakhamar nagygyá s széppé tették azt. Ámde 1838-ban a rendkívül megnőtt Dunának romboló árjai az újonnan épülő várost elöntvén, azt félig rommá pusztították. Mondják, a vész e rémítő napjaiban órákig fájdalomba merülve állott József ős Buda várának ablakaiban, alig fordítván el könybe lábadt szemeit kedvelt művének elpusztúlt képétől. A fájdalom azonban nem tehette a nagy férfiút tétlenné. Palotáját megnyitotta a menekülők számára, fiát István főherczeget a vész színhelyére küldte, maga pedig fáradhatlanul dolgozott a nyomor megszüntetésére. A romboló elem megszüntével pedig kétszeres buzgósággal hozzálátott ahhoz, hogy Pestet romjaiból kiemelje s még szebbé tegye. A kárvallottak és építkezők segedelmére két millió forintnyi kölcsönt szerzett, s ezentúl is minden egyes épülettervet maga vizsgált meg. — Magyarország szép fővárosának újra alkotója József nádor vala. Ezért emelt neki az ország érczszobrot a főváros egyik szebb pontján; ezért tiszteli még évszázadok múltával is nevét a nemzet kicsinye nagyja.

Kikérdezés: Mikor pusztult el Budának alsó része a tűzvész által? Ki volt e városnak ez alkalommal is legatyaibb gondozója? Milyen volt Pest a múlt század végén? Ki kezdte el annak szépítgetését? Mikor dőlt romba az emelkedő Pest? Ki volt ez alkalommal is a főváros leghívebb atyja?

d) Ha súlyos kormánygondjai közt kifáradván, pihenést, szórakozást, mulatságot óhajtott; azt leginkább Alcsuton kereste

József főherczeg. Ez nyújtott neki s családjának legtöbb örömöt. Terméketlen homokbuczkákból álló uradalom volt ez az Alcsut; — csak 600 holdat lehetett belőle mívelni, midőn az József nádor kezére került. A főherczeg e homoksivatagból néhány év alatt paradicsomot alkotott. — Megható volt nézni, midőn a fenséges úr, az ország nádora, a legegyszerűbb öltözetben ásóval, kapával vagy kertészkéssel kezében kertjét bejárta, az ültetendő fák helyeit kijelölte, növényeit ápolgatta, itt ösztönzött vagy atyailag feddett, amott dicsért vagy oktatott a munkás nép között. Gyakran lement falujába Alcsutra is, hol jobbágyait mind ismerte, hol azok őt atyjokként tisztelték; mert velök szívesen beszélgetett, őket buzdította a jóra, tanácscsal, vigasztalással s hol kellett, segélyével gyámolította. Kitünő gondja volt itt is, mint minden más jószágán az iskolára. Hol ilyen még nem volt, ő alapított egyet. Az iskolába maga is sokszor benézett váratlanúl s a gyermekeket jutalmakkal serkentette a szorgalomra. A vizsgálatokon pedig, hacsak lehetett, mindig megjelent. — Ezen ártatlan örömökön kívül egész életén át a tudományokban keresett és talált szórakozást, ha kormányzás-gondjaitól meg akart pihenni. Nagy kedvelője volt a művészetnek és kivált a festészetnek és szobrászatnak s nem csak egy művészt segített arra, hogy tanulmányi pályáját bevégezhesse.

e) A magyar nemzet 1846. november 12-ikén, a midőn József főherczeg nádori méltóságának félszázados napja közeledett, országos ünnepet akart tartani, az összes nemzeti intézetek, s egyesületek, a megyék és városok lelkesedéssel készültek a napnak megünnepelésére; de a közöröm napja közaggodalomnak és bánatnak napjává lőn. A főherczeg még az évnek október elején veszélyes betegségbe esett, mely életét már az első napokban is komolyan fenyegette. E betegségből a magyar nemzet legnemesebb barátja — nem gyógyult fel többé. Három hónapig tartott sínlődés után József nádor 1847-ben január 13-kán kiszenvedett. Kevéssel előbb még hosszasabban beszélt legidősebb fiával, István főherczeggel családja ügyeiről s forrón szeretett magyar hazánk sorsáról s e szavakkal fejezte be atyai intéseit és taná-

csait: «Tudom, hogy meghalok, még egynémit kivánnék az országban és családomban, de mit az én kezem már nem tehet, azt tedd meg te, István! Aggódnám gyermekeim kiskorúságán is de István te atyjok lész!» Utolsó órájában körülötte voltak fenséges családjának tagjai: fenséges neje, Mária Dorottya a würtembergi fejedelem leánya, István és József főherczegek, Erzsébet és Mária főherczegnők. — A nagy férfiú még egyszer rendre megáldá viruló gyermekeit s a földerült nap reggelén 9 órakor örök nyugalomra szenderült.

Népek millióinak áldása és buzgó imája kisérte a fenséges férfiúnak nagy szellemét a népek teremtő és fentartó Istenének trónusához, s a magyar nemzet nagyjai gyászba borúlva kisérték hült tetemeit a budavári főherczegi sírboltba.

Íme kedves gyermekeim, most már tudtok valamit József nádorról, most már tudjátok azt is, hogy miért szerette oly igazán a hálás magyar nemzet az ő fenséges nádorát, kinek emlékezete szent legyen előttetek is. Most már tudjátok azt is, hogy miért ül ünnepet mostanában a magyar nemzet mindenütt, hogy miért gyűltek össze mindenfelé széles ez országban minden templomban, hogy hálát adjanak az Istennek e hónap 10-ik napján, midőn Rudolf trónörökös Stefaniát a belga király leányát oltárhoz vezette. Örömünnepet ül az ország, mivel a legelső magyar embernek, a dicsőségesen uralkodó magyar királynak, Ferencz József ő Felségének fenséges fia, haza hozta József főherczegnek, országunk feledhetetlen emlékezetű nádorának unokáját. Az Isten áldja meg őket!

y.—r.

VEGYESEK.

A *fővárosi tanítónők kérdésében* a budapesti várbeli iskolaszék a következő iratot intézte a főváros tanácsához: Tekintetes fővárosi Tanács! Mély megütközéssel értesült a tisztelettel alólirt I. ker. várbeli iskolaszék egy olyan a főváros területén megindúlt tanügyi mozgalomról, mely ha célját érné, az 1868. évi XXXVIII. tcz. egyik legüdvösebb pontja felforgatásának egyengetné útját; egy oly mozgalomról, mely alapjában ép oly törvényellenes, mint igazságtalan, következményeiben pedig ép oly káros, mint megszégyenítő lenne Magyarország fővárosára nézve; értjük azon mozgalmat; *mely a működő tanítónőknek, férjhez menetelök esetén hivataluktól való elmozdítását czélozza.*

Első felmerülése alkalmával nem voltunk hajlandók ezen eszmének több jelentőséget tulajdonítani, mint akármely más időnkint fölmerülő meddő tervezgetésnek, de minthogy a hirlapok közleményei szerint, az a fővárosi közoktatási bizottságban komoly tanácskozás tárgyává tétetik: a népnevelés szent ügye érdekéből folyó múlhatatlan kötelességünknek tartjuk ellene felszólalni s ebbeli álláspontunkat beigazolni.

Föntebb azt állítottuk, hogy említett javaslat alapjában *törvényellenes és igazságtalan.*

Az 1868. évi XXXVIII. t. cz. ugyanis sehol sem tesz különbséget férfi- és nőtanítók között. 138. §-a tehát mindkettőre vonatkozik. E szakasz pedig így hangzik: «A tanítók élethosszig választatnak és hivatalukból *csupán* súlyos hanyagság, erkölcsi kihágás, vagy polgári bűntény miatt mozdíthatók el»; és a főváros által megállapított és a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium által 1877. évi szepemberhó 10-én 22126. sz. a. kelt rendelettel megerősített «Utasítás a fővárosi községi iskolai hatóságok számára» 14-ik §-ában szorosan az idézett szakaszhoz alkalmazkodik.

Minthogy pedig a férjhezmenetel a felsorolt esetek közt nem fordúl elő, egy oly ok miatt történendett elmozdítás egyértelmű lenne a világos és szentesített országos törvények, valamint a főváros önalkotta szabályzatának lábbal taposásával.

S nevezett javaslat mily *igazságtalan*, kitűnik már abból is, hogy egy törvényesen szerzett jog megsemmisítésére törekszik és fegyelmi hiba nélkül a legnagyobb fokú fegyelmi büntetéssel — hivatalvesztéssel — sújtat, nem tekintve azon tényt, hogy a fennforgó kérdés ilyetén megoldása ellen a jog-

érzet mindenütt, ahol az csak fölmerült, hangosan tiltakozott, mint legújabban Bécsben is tapasztalták.

A jelzett javaslatnak érvényre emelése továbbá egyaránt *káros és megszégyenítő* lenne.

Ismerjük azon, legnagyobbrészt légből kapott, túlzott vagy elferditett adatokat, melyekkel az illető kezdeményezők a cölibatus szükségességét a tanítónőkre nézve indokolni iparkodnak; de biztosítjuk a tek. fővárosi tanácsot, hogy ama merő erőlködéseket a legalaposabban megczáfolni minden perczben módunkban van.

Káros lenne első sorban az illető egyénekre nézve, kik egy törvényesen megengedett, sőt egyházilag a sacramentum fénykörével körülövedzett cselekmény — a házasság — által, sok évi tanulással és fáradsággal szerzett hivataluktól fosztatnának meg; de káros lenne főleg a *fővárosi tanügyre* nézve. Mert nem is reflektálva itt a művelt külföldön tett, mellettünk nyomatékosan bizonyító tapasztalásokra: saját egy évtizedet meghaladó észleleteink nyomán lelkiismeretesen állíthatjuk, hogy a várbeli fiuiskola semmivel sem jobb, s nem is volt jobb soha, mint az itteni leányiskola, annak daczára, hogy amabban csupán férfiak működnek és működtek, utóbbiban pedig (az egy igazgató kivételével) csupán nők (s köztük férjes nők is) voltak s vannak alkalmazva.

S mily szégyenteljes színben tüntetné fel említett indítvány elfogadása Magyarország fővárosát a művelt külfölddel, sőt a haza felvilágosodottabb városaival szemben, azt fejtegetnünk is fölösleges.

A mai korban, midőn a nők munkára s keresetre való képesítésének kérdése a bonyolult szoczialis kérdések első sorában áll; ma midőn a kulturállamokban, nemzetgazdászok, emberbarátok és liberalis politikusok a női munkakör kitágitását egyaránt s egyre nyomatékosabban követelik: Budapest, Magyarország fővárosa, a szabadelvű magyar-nemzet szive s szemefénye *nem tévedhet a reakczió útjára* és semmiféle melléktekintetek kedveért nem károsíthatja meg egyik tíz éven keresztül helyes- és üdvösnek bizonyult szabadelvű intézményét.

Ezek alapján tiszteletteljes kérelmünk oda irányúl, *hogy a tek. fővárosi tanács, minden a tanítónők jogai megcsorbitására irányzott javaslatot elvetni, és nevezett jogokat teljes épségökben fentartani méltóztassék.*

Kérelmünk teljesítését annál biztosabban reméljük, minthogy a fenálló állapotnál itt-ott tapasztalt netaláni visszásságok megszüntetésére más, enyhébb és a törvénybe nem ütköző módozatok léteznek.

Kelt Budapesten a Budapest várbeli iskolaszéknek 1881. évi április hó 25-én tartott üléséből. Dr. Gombár Tivadar iskolaszéki elnök. Dulovics Béla iskolaszéki jegyző.